

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav východoevropských studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

JITKA ŠAFRATOVÁ

**Aktivní procesy v oblasti pojmenování profesí z aspektu
genderové lingvistiky v porovnání ruštiny a češtiny**

The active process of professional designations via the spectrum
of gender linguistics and comparison of these designations in the
Russian and Czech language

2013

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Stiessová, CSc.

Poděkování

Velmi děkuji vedoucí mé diplomové práce paní PhDr. Jitce Stiessové, CSc. za její rady, připomínky, ochotu a především za odborné vedení práce.

Zároveň bych ráda poděkovala i Ústavu východoevropských studií, neboť bez možnosti vycestovat na stáž na Lomonosovu moskevskou státní univerzitu a na Univerzitu Karla Františka v Grazu bych neměla možnost získat mnohé zajímavé a přínosné materiály, rady, které jsem ve své diplomové práci využila.

Mé díky patří i rodině a přátelům, kteří mi při psaní práce byli oporou a pomocí.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25.4.2013

.....

Jitka Šafratová

Klíčová slova

Kodifikace, norma, sémantické procesy, slovní zásoba, přechýlená pojmenování

Key words

Codification, language standard, semantic processes, vocabulary, feminine nouns

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá aktivními procesy v oblasti pojmenování profesí z aspektu genderové lingvistiky v rusko – českém plánu. Cílem práce je poukázat na rozdíly ve tvoření a frekvenci užívání přechýlených pojmenování v obou jazycích. Pojmenování jsou získávána ze slovníků neologizmů a médií. Jejich normativnost je následně ověřována ve slovnících s kodifikační platností.

Abstract

This graduation thesis concerns the active process of professional designations via the spectrum of gender linguistics and comparison of these designations in the Russian and Czech language. The main objective of the thesis is to point out differences in composition and frequency of using feminine nouns in both languages. Designations come from neologism dictionaries and media. Their normativity is verified with dictionaries the status of what is codifying.

OBSAH

1. ÚVOD	7
2. KODIFIKAČNÍ SYSTÉM RUŠTINY A ČEŠTINY	10
2.1. Teorie Pražského lingvistického kroužku	11
2.1.1. První definice jazykové normy	12
2.1.2. Vztah jazykové normy a úzu	14
2.1.3. Vztah jazykové normy a kodifikace	15
2.2. Poválečný a současný přístup k úzu, jazykové normě a kodifikaci	15
2.2.1. Vztah jazykové normy a systému	19
2.2.2. Vztah jazykové normy a úzu	19
2.2.3. Kodifikace	20
2.2.3.1. Kodifikační autority	22
2.2.3.2. Spory o kodifikaci	25
3. DYNAMIKA VÝVOJE SLOVNÍ ZÁSOBY V RUŠTINĚ A ČEŠTINĚ	29
3.1. Lexikologie	29
3.1.1. Skladba lexikonu – jádro a periferie	30
3.1.2. Vrstvy slovní zásoby a její obohacování	31
3.2. Současná slovní zásoba a tendence v jazyce	33
3.2.1. Anglicizmy v ruštině a češtině	35
3.2.2. Móda v jazyce	38
4. SOUČASNÉ TENDENCE V OBLASTI PŘECHYLOVÁNÍ POJMENOVÁNÍ PROFESÍ	40
4.1. Přechylování v rusko – českém plánu	41
4.1.1. Tvoření přechýlených tvarů v ruštině	43
4.1.2. Tvoření přechýlených tvarů v češtině	46
4.2. Nadvláda nepřechýlených tvarů	48
5. NOVÉ PROFESE NA TRHU PRÁCE	53
5.1. Rozmar či potřeba jedinečnosti? (Bez slovníku se neobejdeme)	54
5.2. Pojmenování profesí, která se přechylují	56
5.3. Pojmenování profesí mající pouze femininní tvar	65
5.4. Pojmenování profesí mající pouze maskulinní tvar	71
6. ZÁVĚR	78
7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	80

1 ÚVOD

„K základním otázkám, kterými se lingvistika dlouhodobě zabývá, patří vztah mezi tím, jak se mluví a píše, a tím, jak by se mluvit a psát mělo; s tím úzce souvisí otázka, do jaké míry a na základě jakých kritérií je vhodné jazykovou praxi regulovat.“¹

Dvacet let nebývá pro život a vývoj jazyka doba příliš dlouhá. Avšak v některých poměrně krátkých dějinných obdobích, v nichž společnost prochází bouřlivým společenským vývojem, postupuje i jazykový vývoj rychleji než v dobách klidnějších. Dnešní doba je spojena s prudkým rozvojem techniky a některých vědních oborů, roste společenská úloha vědy, ale i kulturní úroveň a úroveň vzdělání. Jak již bylo mnohokrát řečeno, jazyk je pomyslným zrcadlem společnosti a je schopen téměř okamžitě na změny zareagovat. Prudší tempo celého našeho života zrychluje tudíž také současný vývoj slovní zásoby.

Diplomovou prací bych ráda navázala na svou práci bakalářskou, která nesla název - *Srovnání gramatického a biologického rodu v ruštině a češtině z pohledu genderové lingvistiky (Je žena v jazyce skutečně ženou?)*. Zde byly vysvětleny pojmy: *genderová lingvistika, gender, jazykový stereotyp, generické maskulinum a přechylování...* Jelikož mě téma velmi zaujalo, rozhodla jsem se v dané problematice setrvat a bádání tak rozšířit o další poznatky.

Téma genderové lingvistiky, které ani zde nebude opomenuto, v současné době stále přitahuje pozornost mnohých lingvistek a lingvistů. Vznikají nové publikace, články a jako odpověď na ně nejrůznější polemiky, komentáře, či dokonce opovrhující a vysmívající se recenze. Málokdy se v této oblasti bádání setkáme s porozuměním a pochopením. Filologové obviňují své kolegyně z feminismu a „neprofesionálního“ přístupu k jazyku. Ale jedná se vždy o feminismus a snahy „něžného pohlaví“ na sebe za každou cenu upozornit? Genderová lingvistika velmi úzce souvisí s dalšími moderními jazykovědnými disciplínami, a proto se důkladněji zaměříme na současný stav ruštiny a češtiny.

V diplomové práci bude analyzována současná jazyková situace v ruštině a češtině – problematika spojená s kodifikací, vývojem slovní zásoby a nejdůležitějšími faktory, které ji ovlivňují a obohacují. To vše na bázi genderové lingvistiky. Cílem

¹ NEBESKÁ, I. (1995): *Jazyk – norma - spisovnost*. Praha, s. 7.

výzkumu bude především proniknout do „moderní slovní zásoby“, přesněji řečeno odhalit, do jaké míry je ruština i čeština ovlivněna lexikálními přejímkami z jiných jazyků (výhradně) v oblasti pojmenování profesí, ale také zohlednit, jak se s tímto trendem vypořádávají lingvisté i běžní uživatelé jazyka. Nedílnou součástí diplomové práce bude vyhodnotit, zda tyto nominace byly (či jsou) přijaty společností a zda již stačily proniknout do kodifikačních příruček, či se vytratí tak rychle, jak se do jazyka dostaly.

Diplomová práce je rozdělena do sedmi kapitol. Ve druhé kapitole budou vysvětleny termíny související s kodifikačním systémem obou jazyků. Definovány budou pojmy *norma*, *úzus* a *kodifikace*, které jsou důležité pro pochopení celého složitého kodifikačního procesu. Zaměříme se na přístup členů Pražského lingvistického kroužku, jejichž vědecké bádání velmi úzce souviselo s vymezením spisovného jazyka. Jazyková norma byla exaktně poprvé definována B. Havránkem. V této podkapitole budeme vycházet především z monografie I. Nebeské: *Jazyk – norma – spisovnost* (Praha 1996), v níž se autorce, dle mého názoru, podařilo úspěšně vystihnout obrat v přístupu k daným pojmům.

Jelikož toto téma vzbudilo nemalý zájem i u mnohých dalších ruských a českých lingvistů, nastíníme i novější vývojové tendence v uchopení těchto tří pojmů. V ruské lingvistice se na problematiku normativnosti jazyka soustředí L. P. Krysin, jenž vydal knihu *Sovremennyj russkij jazyk, sistema – norma – uzus* (Moskva 2010), díky níž máme možnost proniknout do velmi zajímavých studií E. A. Zemské a dalších. Dalším lingvistou je např. I. B. Golub – *Russkij jazyk i kultura reči* (Moskva 2007). Z českých filologů bych vyzdvihla především práce F. Daneše, jemuž jazykový vývoj není lhostejný a velmi operativně reaguje na měnící se potřeby společnosti. Pro představu uvedme jednu starší, však stále aktuální, studii - *K dvěma základním otázkám kodifikace* (Praha 1977).

Třetí kapitola nese název *Dynamika vývoje slovní zásoby v ruštině a češtině* a jak již sám název napovídá, podrobněji se zde zaměříme na charakteristiku slovní zásoby obou jazyků. Opomenuta nezůstanou ani témata „*Anglicizmy v ruštině a češtině*“ a „*Móda v jazyce*“, která považujeme pro naši práci za stěžejní.

Ve čtvrté kapitole se budeme věnovat problematice přechylování a teorii slovotvorby - konkrétně přechýleným tvarům profesí v ruštině a češtině. Budou analyzovány sufixy, díky nimž jsou pojmenování ženského rodu tvořena, a stanovíme ty

nejproduktivnější. Zhodnotíme, do jaké míry je přechylování v obou jazycích obvyklé, v jakých případech k němu dochází častěji a kdy nikoliv. Některé části v této kapitole budou použity z práce bakalářské.

Pátá kapitola je zaměřena na nové profese, které začaly v posledních letech pronikat na český a ruský trh práce - mnohdy se jim podařilo eliminovat povolání tradiční, která ztratila svou atraktivitu jen proto, že neměla „prestižní nádech“ žádané profese. Bude následovat výčet pojmenování profesí z různých hledisek. Chybět nebudou ani konkrétní příklady z praxe získané z internetových zdrojů, které považujeme pro jazyk za aktuální a směřodonné. V neposlední řadě zhodnotíme, do jaké míry jsou tyto neologizmy kodifikovány, nebo zda se jedná opravdu jen o „módní vlnu“, která pomine tak rychle, jako stihla jazyk rozvířit.

Stejně tak jako ve své práci bakalářské podotýkám, že se v žádném případě nejedná o práci genderovou, nýbrž o práci lingvistickou, která vystihuje aktuální tendence a procesy, jimiž se jazyk z pohledu genderové lingvistiky ubírá, a naším cílem je proto do problematiky proniknout zejména z hlediska gramatického.

2 KODIFIKAČNÍ SYSTÉM RUŠTINY A ČEŠTINY

Úzus, norma a kodifikace. Tři pojmy, které spolu bezesporu úzce souvisí, ale mezi lingvisty a společnostmi vyvolávají nemalé spory, neboť jsou vědci vykládány různě. Jeden termín však bez druhého nemůže existovat, neboť jak v ruském, tak i v českém jazykovědném prostředí je spisovná norma a její dynamika zkoumána především ve vztahu k úzu a kodifikaci. Cílem následující kapitoly je vysvětlit výše zmíněné pojmy z různých aspektů a představit kodifikační proces jako takový.

Spisovná jazyková norma je vytvářena v celém dlouhém průběhu vývoje jazyka. Ze všech známých jazykových prostředků jsou potom mluvčími jazyka vybírány ty nejvíce používané výrazy, jež byly vyhodnoceny jako nejsprávnější a nejzávažnější pro všechny. Jak jsme již uvedli v úvodu, problematikou normativnosti jazyka se nezabývají jen současní lingvisté. Za průkopníky v ruské lingvistice bývají považováni M. V. Lomonosov, N. M. Karamzin, A. S. Puškin a další autoři ruské klasické literatury 19. a 20. století. V českém prostředí byly základy spisovného jazyka položeny v době národního obrození J. Dobrovským, J. Šafaříkem a dalšími národními buditeli.

Norma není výsledkem nelehké práce jazykovědců, nevzniká v kabinetech tvůrců slovníků. Pravidla, která stanovují příkladné užívání jazykových prostředků, se odvíjí od jazykové praxe. Bělinskij psal: „*Vytvořit jazyk není možné, neboť je utvářen lidem. Filologové jen odhalují jeho zákonitosti a vytvářejí jazykový systém, spisovatelé ho obohacují svými zákony.*“²

Zvláštní podkapitola bude věnována teoriím Pražské lingvistické školy, neboť počátkem 30. let vystoupili pražští lingvisté s promyšleným programem, který měl pečovat o spisovný jazyk. Cílem bylo přiblížit spisovný jazyk soudobému úzu. Bylo definováno i nové kritérium spisovného jazyka – *jazyková norma*. Tento pojem se poté stal na několik desetiletí pro českou lingvistiku klíčovým. Potřebné poznatky budou vycházet především z monografie I. Nebeské: *Jazyk – norma - spisovnost* (1996 Praha), z níž bude využita i většina uvedených citací.

O aktuálnosti tématu svědčí i informace obsažené v podkapitole *Poválečný a současný přístup k úzu a jazykové normě*. E. A. Zemská však podotýká, že v posledních desetiletích 20. století se velmi ostře změnily podmínky fungování jazyka. Tyto změny se týkají zejména jazyka médií, jejichž role výrazně vzrostla a vzrůstá.

² ГОЛУБ, И. Б. (2007): *Русский язык и культура речи*. Москва, s. 13.

Nejvíce se změny projevují právě v médiích, kde zaznamenáváme stále větší liberálnost. Jazyk umělecké literatury je tedy chtě nechtě odsunut do druhé řady, aby uvolnil místo často „improvizovanému jazyku“³.

2.1 Teorie Pražského lingvistického kroužku

Jazykovědci se již odedávna zabývali otázkou regulace jazyka a kritérii jazykové správnosti. Chtěli tak zabránit variantnosti jazyka a stanovit pravidla. Konkrétní rysy však spatřujeme až u jazykovědců spojených s Pražskou lingvistickou školou, kteří se seznámili s pracemi švédského jazykovědce A. G. Noreena, jež podnítily diskuzi o kritériích jazykové správnosti. Tehdy byl položen tzv. základní kámen pro další generace lingvistů. Autor tvrdí, že nejsprávnější je ta jazyková forma, která spojuje náležitou zřetelnost s největší možnou jednoduchostí. Jde tedy o uplatnění kritéria výhodnosti.⁴ Dnes bychom toto tvrzení mohli chápat tak, že podává jakýsi návrh regulace jazyka na základě principu nejmenšího úsilí.

Na počátku století byl za základ spisovné češtiny považován spisovný jazyk humanistického období, s nímž byly spojeny značné komplikace. Například jeho úzus nebyl upevněn tradicí a novodobý spisovný jazyk vznikl tak trochu jako konstrukt.⁵ Jazyk nebyl spontánní a byla v něm značná míra záměrnosti. Tyto podmínky byly velmi příznivé pro působení puristů, v jejichž pojetí hrál ústřední roli pro regulaci jazyka vágně vymezený pojem – *čistota jazyka* (šlo o soulad s ideálním modelem).⁶ Mathesius doplňuje, že tehdy vycházeli z předpokladu, že lze určit, co je správné a co nikoli. Dalším kritériem správnosti je požadavek pravidelnosti, který souvisí s principem řádu v jazyce.⁷

Se spisovným jazykem humanistického období a čistotou jazyka je spojen i spor časopisu *Naše řeč* (redaktor Jiří Haller) se členy Pražského lingvistického kroužku (dále PLK). Kritériem pro kultivaci češtiny byl totiž stále považován starý spisovný jazyk a lidová mluva, navíc v *Naší řeči* přetrvávaly stejné zásady jako v roce 1916, kdy byl časopis založen. Největším problémem však bylo, že *Naše řeč* maximálně zdůrazňovala

³ ЗЕМСКАЯ, Е. А. (2010): *Литературная норма и неузальное словообразование*. In: Современный русский язык - активные процессы на рубеже XX-XXI веков. Москва, s. 210.

⁴ NEBESKÁ, I. (1996): *Jazyk – norma - spisovnost*. Praha, s. 10.

⁵ STICH, A. (1991): *O počátcích moderní spisovné češtiny*. *Naše řeč*, č. 74, s. 57 – 62.

⁶ NEBESKÁ, I. (1996): *Jazyk – norma - spisovnost*. Praha, s. 11.

⁷ MATHESIUS, V. (1933): *Problémy české kultury jazykové*. In: *Jazyk – norma – spisovnost*. Praha, s. 11.

závažnost a jazyková norma byla chápána jako předpis. PLK naopak požadoval přiblížení spisovné normy současnému úzu a jazykovou správnost považovali jeho členové za pojem relativní.⁸

2.1.1 První definice jazykové normy

Pokrok nastal ve 30. letech s teorií V. Ertla, který za kritérium jazykové správnosti považuje jazyk dobrého autora: „*Dobrý autor ze stanoviska jazykové správnosti může být jen autor literárně živý...*“⁹ Tento poznatek se již blíží pozdější definici jazykové normy a kodifikace. Podle V. Ertla je normu nutné nikoliv stanovit, ale poznávat: „*Proto dnešní mluvnice ... zaujímá k řeči spisovné zcela jiné stanovisko než mluvnice starší: přestává být jejím zákonodárcem a stává se jejím pozorovatelem, popisovatelem a vykladačem... Předmětem jejich výkladů není řeč spisovná, jaká by býti měla, nýbrž taková, jaká skutečně jest... Nepřestává být naukou normativní, ale normy, jež vykládá, jsou normy, které se přirozeným postupem vyvinuly v praxi spisovné samy. Jazykovým zákonodárcem není tedy gramatik, nýbrž dobrý autor.*“¹⁰ Dnes bychom autorovi mohli vytknout snad jen to, že se ve svých tvrzeních orientuje pouze na uměleckou literaturu. Ani tento nedostatek ale nemění jeho poznatky za průkopnické a zasluhující si pozornost.

Co se týče termínu norma, konkrétně se s ním nejdříve nesetkáváme ani u lingvistů Pražské školy. Není dokonce obsažen ani v *Tezích*, které autoři publikovali roku 1929. I. Nebeská podotýká, že šlo ale pouze o záležitost terminologickou, neboť jako žádoucí uvádějí lingvisté ty vlastnosti spisovného jazyka, které byly později formulovány jako požadavky na spisovnou normu.¹¹

PLK od samého začátku svého působení usiloval o propracování základních jazykových pojmů, mezi něž, mimo jiné, zapadaly i úzus, norma a kodifikace. Pro jejich charakteristiku termínů však byla typická vágnost (neostrost), která mohla být způsobena dvěma faktory – jednak povahou zkoumaných jevů a jednak tím, že lingvisté PLK byli velmi silné osobnosti, a každý z nich tedy přistupoval k jazykovým otázkám s osobitým tvůrčím způsobem a akcentoval odlišné vlastnosti zkoumaných pojmů.¹²

⁸ NEBESKÁ, I. (1996): *Jazyk – norma – spisovnost*. Praha, s. 24.

⁹ ERTL, V. (1929): *Časové úvahy o naší mateřštině*. In: *Jazyk – norma – spisovnost*. Praha, s. 12.

¹⁰ ERTL, V. (1929): *Časové úvahy o naší mateřštině*. In: *Jazyk – norma – spisovnost*. Praha, s. 12.

¹¹ NEBESKÁ, I. (1996): *Jazyk – norma – spisovnost*. Praha, s. 13.

¹² NEBESKÁ, I. (1996): *Jazyk – norma – spisovnost*. Praha, s. 14.

Pro uchopení jazykové normy byl pro lingvisty PLK stěžejním dílem sborník *Spisovná čeština a jazyková kultura* (1932 Praha), zejména potom Havránekův článek „*Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura*“, v němž byly položeny základy teorie spisovného jazyka a normy, která je zde také poprvé definována. Prvním naším jazykovědcem, který zformuloval definici jazykové normy, byl B. Havránek. Normu označoval jako: „*soubor jazykových prostředků gramatických i lexikálních (strukturních i mimostrukturních), pravidelně užívaných*.“¹³ Pramenem obohacování spisovné normy jsou útvary z běžného hovorového jazyka, tedy útvary, které stojí na pomezí mezi spisovným a nespisovným jazykem.

Dále jsou lingvisty PLK vytyčeny rysy jazykové normy:

- inherentnost
- implicitnost
- pravidelnost užívání jazykových prostředků
- bezpříznakovost
- závaznost
- ustálenost (stabilita)

Nebeská ve své studii dále zmiňuje dvojí podobu jazykové normy. V prvním případě jde o normu chápanou obecně, v případě druhém o normu spisovného jazyka. V teoriích PLK však tyto dvě podoby nebyly zásadně rozlišovány. V jejich pojetí byla norma centrálním pojmem teorie spisovného jazyka a středním členem trojice úzus – norma – kodifikace.¹⁴

Podle L. P. Krysina má norma také dva významy. Široký a úzký. V prvním případě má norma velmi blízko k úzu, tzn. všeobecně přijatému, stabilizovanému, běžnému jazyku. V úzkém slova smyslu je norma výsledkem kodifikace jazyka. Druhé pojetí normy je bezesporu spojeno se spisovným jazykem, který také bývá označován jako normativní nebo kodifikovaný. V západní lingvistické tradici je tento druh normy označován jako „standard.“¹⁵ I. Nebeská však „standardem označuje pomezí mezi normou a územ“. Z toho vyplývá, že dosud není pevně stanoveno, co se pod pojmem „standard“ skrývá.

¹³ HAVRÁNEK, B. (1932): *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura*. In: Jazyk - norma - spisovnost. Praha, s. 15.

¹⁴ NEBESKÁ, I. (1996): *Jazyk – norma - spisovnost*. Praha, s. 25.

¹⁵ КРЫСИН, Л. П. (2006): *Литературная норма и речевая практика*. In: Проблемы языковой нормы. Москва, s. 79 – 83.

Autor dále uvádí, že jedním z prvních lingvistů, který hovořil o dvojím významu normy, byl E. Coseriu. V jeho pojetí měla norma deskriptivní a preskriptivní charakter. V širokém slova smyslu norma odpovídala ne tomu, co může být řečeno, ale tomu, co se opravdu říká, jak se mluví. V úzkém pojetí vidí normu jako výsledek cílevědomé činnosti společnosti po výběru a upevnění určitých jazykových prostředků jako vzorových a doporučených k užívání. Krysin podotýká, že podobný přístup k normě můžeme najít i v pracích členů Pražského lingvistického kroužku B. Havránek a A. Jedličky¹⁶

2.1.2 Vztah jazykové normy a úzu

Vrátíme – li se k Ertlově „dobrému autorovi“, zjistíme, že normu a úzus zatím striktně nerozlišoval a za kritérium jazykové správnosti považoval úzus. Patrná byla také tendence omezovat okruh uživatelů jazyka pouze na ty vzdělané a dobře se orientující v jazykové problematice. I pro další lingvisty byl úzus vysokou příčinkou pro určení spisovnosti. B. Trnka píše: *„Za správné můžeme považovat to, co individua tvořící jazykovou jednotu spontánně napodobují, ať již ve shodě s tradičním územ jazykovým, nebo s přejatými úchylkami...“*¹⁷

B. Havránek rovněž vymezil postavení normy vzhledem k úzu. Uvedme dvě citace: *„...úzus rozhoduje o normě lidového jazyka, o pravidelném souboru jeho prostředků, totéž platí i o spisovném jazyce do té míry, že do normy spisovného jazyka náleží ovšem to, co je v soudobém úzu spisovným.“*¹⁸

*„O této normě, o tomto pravidelném souboru jazykového celku lidového stačí říct, že do něho náleží to, co kolektiv tím jazykem (nářečím) mluvící přijme, co najde přijetí v jazykové jednotě ... nebo úplně prostě, že o něm rozhoduje úzus...“*¹⁹

Z výše uvedených citací vyplývá, že v normě není nic, co není v úzu. I. Nebeská však podotýká, že jazyková norma zaujímá postoj mezi jazykem (jazykovým systémem) a územ. V pojetí PLK je vztah normy bližší spíše k jazyku a ve vztahu normy k úzu je stále napětí způsobené větší závazností normy. K jejich sblížení tak tedy dochází pouze

¹⁶ КРЫСИН, Л. П. a kol. (2010): *Современный русский язык - активные процессы на рубеже XX-XXI веков*. Москва, s. 11.

¹⁷ TRNKA, B. (1927): *O jazykové správnosti*. In: Jazyk – norma – spisovnost. Praha, s. 35.

¹⁸ HAVRÁNEK, B. (1932): *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura*. In: Jazyk – norma - spisovnost. Praha, s. 35.

¹⁹ HAVRÁNEK, B. (1932): *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura*. In: K vývoji názorů na prameny při zjišťování spisovné normy. Naše řeč, č. 92, s. 59.

v situacích, kdy je míra závaznosti normy nízká, nebo míra závaznosti úzu až příliš vysoká.²⁰

K tomuto tvrzení se vyjadřuje J. Homoláč ve své práci *„K pojetí normy u Ivy Nebeské.“* Nesouhlasí s tvrzením, že je úzus v podstatě nadbytečný. Domnívá se, že spisovný úzus by mohl být nápomocný i dnes, kdy vztah těchto dvou pojmů není tak neproblematický, jako byl v myšlení Pražské školy.²¹ Soudí, že normu od úzu odlišuje moment reflexe: *„Úzus je to, co děláme, norma to, jak jazykové (a samozřejmě i jiné) prostředky v cizím i vlastním projevu vnímáme, co si o nich myslíme.“*²²

2.1.3 Vztah jazykové normy a kodifikace

Na samém začátku se pokusme vymezit *kodifikaci* jako takovou. Kodifikace je výsledek odborného zpracování záznamu noremních prostředků jazykovědci, jehož výsledkem je vznik autoritativních příruček. Stručně řečeno, spisovná norma je fixována kodifikací. Kodifikovány jsou však pouze prvky spisovné, neboť v teorii PLK byl největší důraz kladen právě na poznání soudobé spisové normy. Kodifikace by však také měla mít právo do normy zasahovat.

Havránek podotýká, že poznání jazykové normy a její následná kodifikace jednak přispívá ke stabilizaci spisovné normy, ale zároveň umožňuje veřejnosti si normu osvojit.²³ S tímto názorem se později ztotožňují i lingvisté v poválečném období, kdy je kodifikace nazývána prostředkem praktickým a norma prostředkem teoretickým. Z tohoto krátkého úryvku je patrné, že vztah normy a kodifikace byl pro program členů Pražské školy dominantní, stejně tak jako jejich cíl vytvořit odpovídající kodifikační příručky, které by posloužily široké veřejnosti.

2.2 Poválečný a současný přístup k úzu, jazykové normě a kodifikaci

Norma spisovného jazyka je těžce uchopitelný a často si odporující jev. V lingvistice se proto můžeme setkat s jejími různými výklady, a tudíž ani její přesná definice neexistuje. Nejednotný přístup k tomuto pojmu je podmíněn především

²⁰ NEBESKÁ, I. (1996): *Jazyk – norma – spisovnost*. Praha, s. 36.

²¹ HOMOLÁČ, J. (1998): *K pojetí normy u Ivy Nebeské*. Naše řeč, č. 82, s. 138 – 147.

²² HOMOLÁČ, J. (1998): *K pojetí normy u Ivy Nebeské*. Naše řeč, č. 82, s. 138 – 147.

²³ HAVRÁNEK, B. (1932): *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura*. In: *Jazyk – norma – spisovnost*. Praha, s. 38.

existencí vzájemně si odporujících znaků. Někteří ruští i čeští lingvisté považují za základní charakteristický prvek normy její stálost (stabilnost), díky níž jazyk spojuje generace. K nim se řadí např. i I. B. Golub, který tvrdí, že je norma jednou z nejdůležitějších podmínek stability, jednoty a svébytnosti národního jazyka. Norma není neměnná. Postupem času se stále rozvíjí a vyvíjí...²⁴ Důležitým faktorem pro „vznik a ustálení“ normy je úzus. Úzus (z lat. usus – zvyk) hraje v jazyce důležitou roli. Uzuálními rozumíme takové lexikální jednotky, které jsou v hovorovém jazyce běžné, vžitě a všeobecně akceptované společností.²⁵ I. T. Veprevová v této stabilitě vidí spíše problém, který způsobuje rozporuplnost jazykové normy. Z jejího pohledu není norma pouze ustálená, ale zároveň je i nestálá a variabilní. Za známý považuje fakt, že pokud se jazyk dynamicky vyvíjí, norma se stává variabilní a velmi pružnou. Kvůli této příčině potom vznikají mnohé nejasnosti.²⁶

E. A. Zemská ve své studii *«Литературная норма и неузальное словообразование»* cituje M. V. Panova, který charakterizoval normu následovně: *«В 30-60-е годы господствовало такое отношение к литературному языку: Норма - это запрет. Норма категорически отделяет пригодное от недопустимого. Теперь отношение изменилось: норма - это выбор. Она советует взять из языка наиболее пригодное в данном контексте.»*²⁷

Zde se názory ruských lingvistů rozcházejí. Někteří její dřívější striktnost zastávají, druzí ji ponechávají liberálnější charakter. Spisovná norma má důležité společenské postavení, neboť chrání národní jazyk před záplavou nevkusů. I. B. Golub se domnívá, že pokud by nebyla pevně stanovena jazyková pravidla, stěží by si lidé rozuměli.²⁸ Omezující charakter normy vystihuje i následující tvrzení, kdy si normu můžeme představit jako „uzdu“. Její náplní je odstraňování rozdílů v projevech mluvčích, neboť má status spisovného jazyka.²⁹

²⁴ ГОЛУБ, И. Б. (2007): *Русский язык и культура речи*. Москва, s. 14.

²⁵ КРЫСИН, Л. П. a kol. (2010): *Современный русский язык - активные процессы на рубеже XX-XXI веков*. Москва, s. 11.

²⁶ ВЕПРЕВА, И. Т. (2006): *Мода и норма в современной культурно - речевой ситуации*. In: Проблемы языковой нормы. Москва, s. 31 – 34.

²⁷ ЗЕМСКАЯ, Е. А. (2010): *Литературная норма и неузальное словообразование*.

In: Современный русский язык - активные процессы на рубеже XX-XXI веков. Москва, s. 207.

²⁸ ГОЛУБ, И. Б. (2007): *Русский язык и культура речи*. Москва, s. 14.

²⁹ КУЗМИНА, С. М. (2002): *Проблемы нормирования орфографии и орфоэпии в условиях современной языковой ситуации*. In: Русистика на пороге XXI века: проблемы и перспективы. Москва, s. 232 – 234.

L. P. Krysin však normu za zákaz nepovažuje, ale pohlíží na ni jako na výběr - stejně jako Panov: *«Она советует взять из языка наиболее пригодное в данном контексте.»*³⁰ A. M. Peškovskij již na konci 50. let psal, že v jazyce neexistují objektivní kritéria, podle nichž by se určovalo, co je v jazyce „správné“ či „nesprávné“, neboť jazyk plyne, a to, co bylo včera „správné“, může dnes být úplně naopak.³¹ *«Нормой признается то, что было, и отчасти то, что есть, но отнюдь не то, что будет.»*³² Tyto názory se nám zdají být aktuální i pro dnešní dobu, kdy je jazyk zaplavován neologizmy a nejrůznějšími lexikálními přejímkami.

Současný vztah Ruska k normám je dle S. M. Kuzminové v posledních letech téměř lhostejný až opovrhlivý. Norma je v podstatě ignorována, a to má za důsledek stírání hranic mezi spisovným a nespisovným jazykem.³³ V. G. Kostomarov dokonce tvrdí: *«Нормализаторы сегодня не в моде.»*³⁴

Vraťme se však do doby, kdy ještě problematika normativnosti jazyka byla „módní záležitostí“. Důležitá etapa přístupu k normě a její kodifikaci bývá v Rusku spojena se jmény Ušakova, Vinogradova, Ožegova, Ščerby, Peškovského, Panova, Gorbačeviče a dalších.

K. S. Gorbačevič vnímá normu následovně: *«Рассмотрение нормы как центрального понятия культуры речи и кодификации языка приобрело в наши дни особенно серьезное научное и общественное значение. В понятие „норма“ вкладывается все более весомый лингвистический смысл. Норма трактуется как один из языковых уровней, как социально - исторический атрибут любого языка. Хотя исследованию языковых норм посвящена обширная научная литература, многое в этой области остается неясным и спорным.»*³⁵

«Нормы литературного языка не застывшие, раз и навсегда заданные формы. Они складываются в период формирования общенационального языка

³⁰ КОРМИЛИЦЫНА, М. А. (2006): *Узуальные нормы текстов современных газет*. In: Проблемы языковой нормы. Москва, s. 75 – 77.

³¹ ПЕШКОВСКИЙ, А. М. (1959): *Объективная и нормативная точка зрения на язык*. In: Избранные труды. Москва, s. 76.

³² КРЫСИН, Л. П. (2006): *Литературная норма и речевая практика*. In: Проблемы языковой нормы. Москва, s. 79 - 83.

³³ КУЗМИНА, С. М. (2002): *Проблемы нормирования орфографии и орфоэпии в условиях современной языковой ситуации*. In: Русистика на пороге XXI века: проблемы и перспективы. Москва, s. 232 – 234.

³⁴ КУЗМИНА, С. М. (2002): *Проблемы нормирования орфографии и орфоэпии в условиях современной языковой ситуации*. In: Русистика на пороге XXI века: проблемы и перспективы. Москва, s. 232.

³⁵ ГОРБАЧЕВИЧ, К. С. (2009): *Вариантность слова и языковая норма*. Москва, s. 36.

и изменяются во времени. Однако при всех возможных изменениях и сдвигах национальный литературный язык устойчиво сохраняет в веках и постоянно культивирует, „создает“ свою нормативную основу...»³⁶

V české lingvistice i v poválečném období přetrvává klasické Havránkovo pojetí normy, které je postupně dalšími jazykovědci doplňováno a rozpracováváno. Již v 50. letech byl předmět jazykové normy rozšířen. Norma je jednak vymezena jako soubor ustálených, pravidelně užívaných jazykových prostředků (gramatických a lexikálních), jako společenská realizace jazykového systému a jednak jako soubor pravidel a zákonitostí jejich užívání (např. Doležel, Havránek – Jedlička, Hlavsa, Chloupek).³⁷

Čeští lingvisté také vymezují rysy jazykové normy, které se v některých bodech liší od těch rysů, které byly vytyčeny členy Pražského lingvistického kroužku. Pozastavíme se u těch rysů, jejichž vlastnosti se od 30. let pozměnily.³⁸

Inherentnost normy vzhledem k jazyku je již v české lingvistice považována za samozřejmou.

Na **implicitní charakter** je stále více kladen důraz, neboť hlavním cílem je odlišit normu od kodifikace. V obecném významu norma znamená předpis, ale v teoriích okolních států je termín běžně užíván ve významu kodifikace. Důležitým faktorem je také ten fakt, že různé sociální skupiny zaujímají k normě jako celku odlišné postoje, které se projevují různou mírou uznávání normy, ale také mírou znalostí i aktivního ovládání normy.

Daneš si je vědom, že právě postoje uživatelů jazyka jsou pro utváření normy důležité: „*Normy nejen působí svým tlakem na jednotlivé členy společnosti, ale členové k nim mají vztah pozitivní (i citově), neboť chápou užitečnost noremního nátlaku ... jednotlivci nepřijímají normy pasívně: normy sice kolektiv zavazují, ale kolektiv je může také měnit (a mění)...*“³⁹

Pokud není norma jasně definovaná, vznikají tzv. varianty. V takových případech se jeden případ stává normativním a druhý hovorovým. Stále však i ve vztahu k variantám převažuje přístup orientovaný na spisovný jazyk.

³⁶ СКВОРЦОВ, Л. И. (2006): *Большой толковый словарь правильной русской речи*. Санкт-Петербург, s. 4.

³⁷ NEBESKÁ, I. (1996): *Jazyk – norma – spisovnost*. Praha, s. 44.

³⁸ NEBESKÁ, I. (1996): *Jazyk – norma – spisovnost*. Praha, s. 46.

³⁹ DANEŠ, F. (1977): *K dvěma základním otázkám kodifikace*. Naše řeč, č. 60, s. 11.

V pojetí PLK byly variantní prostředky akceptovány, pokud obohacovaly výrazové možnosti jazyka. Variantnost byla považována za protiklad stabilnosti, postupem času ale variantnost začala být chápána jako určitý „vývoj normy“. V poválečném období je na variantnost pohlíženo i ze sociálního hlediska, které se týká teritoriálního a sociálního rozvrstvení mluvčích.⁴⁰

2.2.1 Vztah jazykové normy a systému

Opět budeme vycházet z teorií Pražské školy, jejíž členové chápali vztah normy a systému jako velmi těsný a bezproblémový. Značnou pozornost proto vyvolalo v 60. letech pojetí Coseriovo, kde se stal vztah mezi normou a systémem klíčovým bodem jeho teorie. Hlavní rozdíl shledává ve společenském aspektu normy, který na rozdíl od systému norma zahrnuje. Tento přístup je charakteristický i pro českou lingvistiku.

Celé toto pojetí vzbudilo zájem i u dalších badatelů. I. Nebeská podotýká, že k zevrubnějšímu propracování vlastního pojetí normy inspiroval např. Skvorcova, který považuje Coseriovo pojetí normy za příliš statické. V jeho teorii se norma a systém opět sbližují.⁴¹ E. A. Zemská definuje jazykový systém jako „přísnější normu.“ Jeho náplní je určovat jazykové zákony a regulovat konstruování a užívání různých jazykových forem.⁴²

2.2.2 Vztah jazykové normy a úzu

Vztahu jazykové normy a úzu je věnována mnohem větší pozornost než vztahu normy a jazykového systému, jímž jsme se zabývali v předchozí podkapitole. Stále přetrvává názor, že úzus je soubor jevů vyskytujících se v jazykové praxi. Jedním z jeho charakteristických rysů je pravidelné užívání jazykových prostředků neboli reflektování normy v praxi. Za zásadní rozdíl mezi oběma pojmy je považována i rovina prestiže. Norma je na rozdíl od úzu jev prestižní povahy.⁴³

Zásadním problémem se jeví nesoulad mezi kodifikovanou normou a převládající jazykovou praxí. Tento nesoulad se stále více projevuje v české jazykové kultuře a vyvolává řadu otázek, na něž je obtížné nalézt odpověď. Děje se tak i přesto,

⁴⁰ NEBESKÁ, I. (1996): *Jazyk – norma – spisovnost*. Praha, s. 48.

⁴¹ NEBESKÁ, I. (1996): *Jazyk – norma – spisovnost*. Praha, s. 56.

⁴² ЗЕМСКАЯ, Е. А. (2010): *Литературная норма и неузальное словообразование*.

In: Современный русский язык - активные процессы на рубеже XX-XXI веков. Москва, s. 207.

⁴³ NEBESKÁ, I. (1996): *Jazyk – norma – spisovnost*. Praha, s. 56.

že v teoriích PLK byla norma vytvářena právě jazykovou praxí a norma měla být korigována teoretickými zásahy jen v případě nouze.⁴⁴

Ve vztahu kodifikace a spisovného jazyka není možné pojmy úzus a norma zaměňovat. Je třeba mít na zřeteli, jaká doporučení nám dávají slovníky a gramatiky, ale také to, jak se s těmito nařízeními řídí mluvčí. Pokud však vztahujeme pojmy úzus a norma k nespisovnému jazyku, můžeme termíny zaměňovat (bereme-li v úvahu např. dialekty).⁴⁵

2.2.3 Kodifikace

Na pojem *kodifikace* je dle M. Proška a K. Smejkalové pohlíženo dvěma způsoby.⁴⁶

a) V prvním případě je *kodifikace* chápána jako pojmenování veškerých lingvistických aktivit směřujících k písemnému zachycení jazykové normy. *Kodifikace* je tedy proces nezávazný ke konkrétním kodifikačním příručkám.

b) V případě druhém je *kodifikace* závazná jednotlivým autoritativním kodifikačním příručkám, a tudíž je vysvětlována jako stav, neboli písemné zachycení výsledků kodifikačních aktivit. Pojem kodifikace i zde bývá užíván ve dvojím smyslu: buď se nepřihlíží ke kodifikační závaznosti těchto příruček, nebo se jako kodifikační vybírají jen některé příručky. Ty jsou často označovány jako preskriptivní a jsou nejvyšší kodifikační autoritou.

Kodifikační proces v ruské lingvistice zahrnuje mimo jiné stanovení norem tam, kde nejsou a upravování či pozměňování již existujících norem.⁴⁷ V Danešově pojetí má kodifikace spíše direktivní charakter. Lze ji chápat přesněji jako směrnici či doporučení než jako strohý předpis a nařízení.⁴⁸ Jak ruští, tak čeští lingvisté jsou si však vědomi, že některé nařizovací a předpisové tendence kodifikace v sobě v každém případě obsahuje.

R. Adam se vyjadřuje i k obsahové stránce kodifikace. Aby byla kodifikace úspěšná, musí splňovat určité obsahové a formální podmínky: „*Musí být jasně*

⁴⁴ NEBESKÁ, I. (1996): *Jazyk – norma - spisovnost*. Praha, s. 57.

⁴⁵ КРЫСИН, Л. П. (2006): *Литературная норма и речевая практика*. In: Проблемы языковой нормы. Москва, s. 79 – 83.

⁴⁶ PROŠEK, M., SMEJKALOVÁ, K. (2011): *Kodifikace – právo nebo pravomoc?* Naše řeč, č. 5, s. 231 -241.

⁴⁷ КУЗМИНА, С. М. (2002): *Проблемы нормирования орфографии и орфоэпии в условиях современной языковой ситуации*. In: Русистика на пороге XXI века: проблемы и перспективы. Москва, s. 232 – 234.

⁴⁸ DANEŠ, F. (1977): *K dvěma základním otázkám kodifikace*. Naše řeč, č. 60, s. 3-13.

*a srozumitelně formulovaná, přehledně uspořádaná, snadno a levně dostupná a v nepříliš dlouhých intervalech aktualizovaná.*⁴⁹

Problémem ruské i české kodifikace je, že různé kodifikační publikace podávají uživatelům různé informace.⁵⁰ S. M. Kuzminová vidí současný stav normalizace jazyka rozporuplně. Domnívá se, že spory nadšených lingvistů a jejich skeptických kolegů již nejsou tak vyhraněné, jak tomu bylo dříve.⁵¹ To může být i příčinou nejednotnosti zdrojů a volnějšího přístupu k celé kodifikaci.

Kodifikační postup

F. Daneš rozčlenil kodifikační postup do několika etap.⁵²

1) **Etapa deskriptivní (zjišťovací):** Zjistí se a popíše existující spisovná norma, objektivně, v celé složitosti, rozrůzněnosti a dynamičnosti. Rovněž tak se objektivně (též metodami sociolingvistickými) zjistí různé sociální hodnoty připisované jazykovým společenstvím spisovnému jazyku, jednotlivým jeho prostředkům a způsobům užívání a taktéž různá přesvědčení o něm a postoje k němu u daného společenství.

2) **Etapa regulativní (normativní),** s dvěma podetapami:

a) **Podetapa vyhodnocovací:** Ohodnotí se jazykové prostředky a způsoby jejich užívání podle jistých objektivních kritérií. Zároveň se posoudí skutečné společenské výrazové potřeby a vývojové tendence (dynamika) spisovného jazyka v jejich dobové společenské podmíněnosti. Rovněž se z tohoto úhlu kriticky zhodnotí zjištěné postoje. Cíl této etapy je orientován do budoucnosti, je třeba vypracovat předběžnou perspektivu či prospekt daného spisovného jazyka a plán jeho kodifikace.

b) **Podetapa vlastní kodifikace:** Na základě výsledků předcházejících etap se provede vlastní kodifikace normy. Smyslem kodifikace je být efektivním nástrojem plánovitého, perspektivního ovlivňování spisovného jazyka

3) **Etapa prováděcí (strategicko-taktická):** Cílem této závěrečné etapy je nalézt a využít nejrozumnější prostředky a postupy pro „uvádění kodifikace do praxe“. Jde spíše o metodické dovednosti, jazykověda se zde dostává do pozadí.

⁴⁹ ADAM, R. (2005): *K otázce kodifikační pravomoci*. Naše řeč, č. 4, s. 198 – 203.

⁵⁰ КУЗМИНА, С. М. (2002): *Проблемы нормирования орфографии и орфоэпии в условиях современной языковой ситуации*. In: Русистика на пороге XXI века: проблемы и перспективы. Москва, s. 232 – 234.

⁵¹ КУЗМИНА, С. М. (2002): *Проблемы нормирования орфографии и орфоэпии в условиях современной языковой ситуации*. In: Русистика на пороге XXI века: проблемы и перспективы. Москва, s. 232 – 234.

⁵² DANEŠ, F. (1977): *K dvěma základním otázkám kodifikace*. Naše řeč, č. 60, s. 3-13.

2.2.3.1 Kodifikační autority

Na nejobecnější rovině rozumíme autoritativností kodifikace míru její závaznosti. Do jaké míry je požadováno se kodifikací řídit? M. Prošek a K. Smejkalová se domnívají, že nutnost řídit se kodifikací úzce souvisí s vynutitelností dodržování kodifikace v reálné praxi.⁵³ Otázkou tedy zůstává, zda má kodifikační orgán (Ústav pro jazyk český AV ČR a Institut ruského jazyka V. V. Vinogradova Ruské Akademie věd) skutečnou pravomoc, díky níž by mohlo být dodržování vytvořené kodifikace v jazykové praxi vynucováno. Nebo má být kodifikace pouze pomocným prostředkem, který může být respektován, ale není nijak pravomocně vymahatelný? Na základě prostudovaných materiálů si trouláme tvrdit, že ruský i český kodifikační systém se odlišují jen minimálně.

Ústav pro jazyk český AV ČR byl již od svého založení považován za silnou kodifikační autoritu, která měla zajišťovat studium spisovného jazyka a péči o něj. Bylo tomu tak i přesto, že nikdy nedošlo k jeho oficiálnímu ustanovení nejvyšší kodifikační institucí.

V současné době se však jeho funkce změnila, neboť došlo k demokratizaci a pluralizaci kodifikačních aktivit. ÚJČ tedy nyní působí v prostředí „pluralitní kodifikace.“ Rozdíl spočívá v tom, že se na trhu vyskytují „konkurenční“ publikace různých autorských kolektivů z akademických i komerčních objektů. Tato nová situace mate veřejnost, neboť není zcela jasné, který zdroj upřednostnit a kterým se řídit.⁵⁴

Institut ruského jazyka V. V. Vinogradova R AV je nejvyšší kodifikační autoritou a centrem vědeckého bádání v oblasti ruského jazyka v Rusku i zahraničí. Jeho hlavní náplní je péče o současný jazyk a kodifikaci spisovných norem a jejich následné uveřejňování ve slovnících, gramatikách a jazykových příručkách. Další náplní Institutu je aktivita jeho členů, kteří vystupují se svými studiemi před studenty na vysokých a středních školách. Lidé se mohou se svými dotazy obracet na jazykovou poradnu stejně jako na ÚJČ. Při Institutu také vychází vědecko-populární časopis «Русская речь».

⁵³ PROŠEK, M., SMEJKALOVÁ, K. (2011): *Kodifikace – právo nebo pravomoc?* Naše řeč, č. 5, s. 231-241.

⁵⁴ PROŠEK, M., SMEJKALOVÁ, K. (2011): *Kodifikace – právo nebo pravomoc?* Naše řeč, č. 5, s. 231-241.

O dominantním postavení kodifikace ve společnosti svědčí výroky předních lingvistů.

„...Jazyková kodifikace nemá totiž charakter zákona nebo právního předpisu, ale spíše „naléhavého doporučení“ (její nedodržování bývá spojeno s institucionálními sankcemi jen ve škole). Společenskou akceptaci kodifikace lze dosáhnout popularizačními a informačními kampaněmi a systematickou jazykovou výchovou.“⁵⁵

Daneš upozorňuje, že se z ní stává normalizační instituce (autorita), kterou je nutné nějakým způsobem zavádět a „vyhlásit“. Zároveň připouští, že je možné nedodržování v některých případech postihovat sankcemi. Nejedná se však o sankce peněžní, ale spíše o snížení prestiže mluvčího.

Taktéž si je vědom dominantního postavení kodifikačních autorit: *„...Kodifikace jakožto směrnice a technická norma představuje jistá doporučení prostředků vhodných k dosažení jistého cíle, a proto apeluje na racionální (též mravní) stránku uživatelů, jako by jim říkala: „Chcete-li se vyjadřovat standardním způsobem (což se jeví žádoucím z těchto a těchto rozumově pochopitelných a obecně prospěšných a uznávaných důvodů), měli byste užívat těchto a těchto prostředků tímto a tímto způsobem a vystříhat se jiných, měli byste dávat přednost...“⁵⁶*

Jisté odchylky od kodifikace je třeba tolerovat, neboť norma se neustále vyvíjí a kvůli své statickosti by se mohla s normou ocitnout v rozporu. Měli bychom si ale uvědomit, že čím více je kodifikace pružná, tím méně je stabilní.⁵⁷ Krysin se vyjadřuje i k úmyslnému narušování normy. Dochází k němu zpravidla s určitou vidinou cíle. Nejčastěji se jedná o jazykové hry, ironizování, či vtipy. Zde nehovoříme o chybě a porušení normy, ale o svobodě a rozmanitosti jazyka. V těchto případech můžeme odchylky od spisovné normy akceptovat.⁵⁸ Zásadním předpokladem úspěšné kodifikace je mimořádný jazykový cit kodifikátorů, neboť jak je známo, kodifikace ovlivňuje normu a vybírá jednu z možných spisovných variant.⁵⁹

Pro přehlednost a upřesnění uvedeme některé směrodatné normativní zdroje obou zkoumaných jazyků:

⁵⁵ NEKVAPIL, J. (2007): *Kultivace standardního jazyka*. Slovo a slovesnost, č. 68, s. 287-302.

⁵⁶ DANEŠ, F. (1977): *K dvěma základním otázkám kodifikace*. Naše řeč, č. 60, s. 3-13.

⁵⁷ PROŠEK, M., SMEJKALOVÁ, K. (2011): *Kodifikace – právo nebo pravomoc?* Naše řeč, č. 5, s. 231-241.

⁵⁸ КРЫСИН, Л. П. (2006): *Литературная норма и речевая практика*. In: Проблемы языковой нормы. Москва, s. 79 – 84.

⁵⁹ ВЕПРЕВА, И. Т. (2006): *Мода и норма в современной культурно - речевой ситуации*. In: Проблемы языковой нормы. Москва, s. 31 – 34.

Kodifikační příručky platné pro češtinu

Česká mluvnice (Praha 1970) – B. Havránek, A. Jedlička

Nový akademický slovník cizích slov (Praha 1997) – J. Kraus a kol.

Pravidla českého pravopisu (Praha 1993) – kolektiv autorů

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (Praha 2000) – J. Filipec a kol.

Slovník spisovného jazyka českého (Praha 1971) – B. Havránek a kol.

Výslovnost spisovné češtiny: výslovnost slov přejatých (Praha 1978) – M. Romport a kol.

Kodifikační příručky platné pro ruštinu

Большой толковый словарь правильной русской речи (Petrohrad 2006) – Л. И. Скворцов

Толковый словарь русского языка (Moskva 1949) – С. И. Ожегов, red. Д. Н. Ушаков

Толковый словарь русского языка (Moskva 1993) – С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова

Толковый словарь иноязычных слов (Moskva 1998) – Л. П. Крысин

Трудности словоупотребления и варианты норм русского языка (Moskva 1973) – К. С. Горбачевич

Vztah normy a médií

Golub podotýká, že spisovné jazykové normy jsou obsahem slovníků, učebnic, jsou povinné pro média (rádio, televize, tisk, kulturní instituce) a jejich znalost je stěžejní náplní hodin ruského jazyka a měla by být ústředním obsahem lingvistické výuky na univerzitách.⁶⁰ Optimisticky se k jazyku médií staví i M. A. Kormilicynová, která zdůrazňuje, že jazyk médií ovlivňuje společnost a fungování spisovné normy. Proto by mu neměla být ubírána pozornost ani důležitost.⁶¹ Tyto výroky bychom měly přijímat jako fakt...

My se však obáváme, že pokud se bude úroveň médií ubírat stále stejným směrem, kterým se již delší dobu ubírá, budeme muset s těmito názory nesouhlasit. Přesněji řečeno – nesouhlasit s nimi „v praxi“, neboť co se týče jazyka českých médií,

⁶⁰ ГОЛУБ, И. Б. (2007): *Русский язык и культура речи*. Москва, s. 13.

⁶¹ КОРМИЛИЦЫНА, М. А. (2006): *Узуальные нормы текстов современных газет*. In: Проблемы языковой нормы. Москва, s. 75 – 77.

nezbývá nám než s politováním konstatovat, že úroveň projevu poklesla, a proto již nemůže být jazyk českých médií považován za standardní a pro kodifikaci směrodatný. Existují světlé výjimky, je jich ale velmi málo! Podobný názor vyjadřuje i O. B. Sirotinová ve své studii *«Узуальные нормы и проблемы их кодификации»*. Poukazuje na katastrofální stav kulturního mluveného projevu v ruských rádiích a televizi, který s sebou chťe nechťe přináší uvolnění a únik od kodifikovaných norem. Důsledkem tohoto stavu je, že občané považují „za to správné“ to, co slyší, aniž by si uvědomovali, že jsou v každodenním styku s normami uzuálními.⁶²

L. I. Skvorcov upozorňuje, že v 90. letech se začalo vydávat mnohem méně slovníků a jazykových příruček než dříve. Zcela se vytratily vědecko – populární pořady z rádia a televize, např. *«В мире слов»* (rádiový pořad), které mnohým pokolením rozšiřovaly lingvistické obzory (60 – 80. léta). Pořady, které jsou dnes, si nezaslouží seriózní kritiku.⁶³

2.2.3.2 Spory o kodifikaci

V roce 2005 vyšel v časopise *Naše řeč* článek R. Adama – *„K otázce kodifikační pravomoci“*, který vyvolal jak u redakce *Naší řeči*, tak i u ostatních lingvistů velký ohlas. Bohužel nemůžeme konstatovat, že pouze pozitivní. Tak říkajíc, R. Adam nenechal kámen na kameni a doslova rozbouřil debatu odehrávající se na stránkách výše zmíněného časopisu.

R. Adam nesouhlasí s tím, že je časopis *Naše řeč* v odborné literatuře označován jako publikace kodifikující spisovnou normu českého jazyka. Odvolává se na Jazykovou poradnu Ústavu pro jazyk český AV ČR, která mu měla zodpovědět dotaz týkající se seznamu kodifikačních publikací. Na tomto seznamu se mimo jiné prý objevila i *Naše řeč*. Z toho vyplývá, že pracovníci poradny, a stejně tak i jiní jazykovědci s kodifikační pravomocí tohoto časopisu stále počítají. Adam s tím však nesouhlasí, neboť dle jeho názoru je *Naše řeč* čtena jen velmi malým okruhem uživatelů jazyka, a tudíž je téměř nemožné, aby se širší veřejnost vůbec o nových poznatcích v jazyce dozvěděla.

⁶² СИРОТИНА, О. Б. (2002): *Узуальные нормы и проблемы их кодификации - Проблема кодификации норм в условиях современного состояния речевой культуры*. In: *Русистика на пороге XXI века: проблемы и перспективы*. Москва, s. 229 – 231.

⁶³ СКВОРЦОВ, Л. И. (2006): *Большой толковый словарь правильной русской речи*. Санкт-Петербург, s. 4.

Jako další kodifikační příručky poradna tehdy označila – *Školní pravidla českého pravopisu, mluvnici Čeština – řeč a jazyk* a *Příruční mluvnici češtiny*. Autor se odvolává na několik statí, v nichž autoři požadují nebo navrhuji změnu kodifikace nějakého jazykového nebo pravopisného jevu. Zpravidla se přitom ale nedomnívají, že tuto změnu již rovnou na stránkách výše jmenovaného časopisu provádějí!

R. Adam se dále pozastavuje nad nepraktičností kodifikace prostřednictvím časopisu. Kodifikace prostřednictvím jazykových příruček má podle něj řadu výhod – je systematicky řazená, a tudíž je velmi snadné vyhledat požadovaný výraz. Slovníky jsou řazeny abecedně a v mluvnicích výklad postupuje systematicky. V časopise je řazení článků náhodné a nedá se předvídat. Další klad „příručkové“ kodifikace shledává v možnosti ustálení normy, neboť k aktualizaci dochází jednou za několik let. Také je považuje za objektivnější, jelikož se na jejich tvorbě podílí více lingvistů a odborníků. V neposlední řadě jsou čtenáři s kodifikačním statutem příruček seznámeni, v časopise je těžké odhadnout, který článek má kodifikační ambice.

V závěru článku autor upozorňuje, že ačkoliv je článek kritický, není zaměřen proti kodifikaci jako takové – naopak. Podotýká, že část veřejnosti kodifikaci od lingvistů očekává a požaduje. Je tedy důležité, aby kodifikace splňovala základní podmínky. Svůj text zakončuje optimisticky: „*Tím, že Naše řeč nebude dílčí posuny kodifikace uskutečňovat, nýbrž jen navrhopvat a podrobovat diskusi, její prestiž jako místa svobodné výměny odborně podložených názorů rozhodně neutrpí.*“⁶⁴

Redakce Naší řeči opublikovala svou odpověď ještě v tom samém čísle časopisu pod názvem „*Má Naše řeč kodifikační pravomoc?*“⁶⁵, ačkoliv měli někteří členové k Adamovým obecným závěrům jisté výhrady a připomínky. M. Jelínek poukazuje na dlouhou tradici časopisu (vydává se již od roku 1916) a to, že je považován za jediný lingvistický časopis, který se v oblasti svého působení osvědčil. Určité ambice na utváření kodifikace však nepopírá: „*Neznamená to, že by si Naše řeč vyhrazovala právo jediného kodifikátora spisovné češtiny, ale mělo by se v ní soustřeďovat úsilí o měnění takové kodifikace, která se dostává do napětí a někdy až do rozporu se spisovným územ, měly by v ní probíhat diskuse o spisovnosti nově vznikajících výrazových prostředků a měla by v ní být pěstována kritika výrazových schopností našeho jazyka.*“

⁶⁴ ADAM, R. (2005): *K otázce kodifikační pravomoci*. Naše řeč, č. 89, s. 198 – 203.

⁶⁵ JÍLEK, J. a kol. (2005): *Má Naše řeč kodifikační pravomoc?* [online] 2005 [cit. 7. 4. 2013] Dostupné z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7843>

Ztotožňuje se s Adamem, když dodává, že stejně jako on považuje samotnou kodifikaci za nutnou a odmítá přístup některých mladých lingvistů, kteří se domnívají, že je institucionální kodifikace nadbytečná a k ustalování spisovné normy by postačovalo jen sledování úzu. Taktéž souhlasí s názorem, že Naši řeč není možné považovat za souhrn kodifikačních verdiktů, ale podotýká, že by jí neměla být upřena možnost poskytnout jazykovědcům prostor pro jazykové diskuze.

Jeden z členů redakční rady Naši řeči pro ni zvolil zvláštní metaforu – „kuchyně kodifikace“. Sám Jílek by její funkci viděl spíše jako „pramen kodifikace“. Všichni se shodují na tom, že by časopis měl sloužit jako „diskuzní fórum“. Pravomoc pro stanovování podmínek kodifikace by tedy měla zůstat Ústavu pro jazyk český AV ČR, který by zastupovala, podle představ Jelínka, kodifikační komise. Jejich rozhodnutí by potom byla publikována v Naši řeči v její části vyhrazené pro kodifikaci.

Touto diskuzí však problém nebyl dořešen. Záhy se objevil další příspěvkem „*Za ještě tvrdší kodifikační diktát?*“, v němž V. Cvrček vyjadřuje svou podporu Adamovi. Odkazuje se na *Slovník spisovného jazyka českého*, podle něhož má kodifikace dva aspekty – deskripce a preskripce (zachycení a stanovení) a podle těchto kritérií časopis Naše řeč nesplňuje podmínky kodifikační příručky.

Zásadně také nesouhlasí s Jelínkovým návrhem vytvoření kodifikační komise. Tuto ideu považuje za absurdní: „*O vědecké pravdě přeci nelze hlasovat.*“⁶⁶ Navrhuje liberálnější řešení, které by spočívalo v novém přístupu ke spisovnosti x nespisovnosti. Jednalo by se o „přechodné pásmo jevů standardních“, o nichž se již delší dobu v příručkách píše, a které postupně do spisovné normy pronikají. Frekvenci užití doporučuje získávat z jazykového korpusu. S komisí nesouhlasí ani P. Sgall, neboť se domnívá, že by mohl být potlačován svobodný vědecký vývoj v lingvistice.⁶⁷

Abychom však tuto bezesporu živou a pro naše téma aktuální diskuzi dovedli až do samého závěru, musíme zmínit ještě další Adamův článek – „*Znovu a šířeji o formě kodifikace.*“⁶⁸ Autor je znepokojen přístupem některých redaktorů Naši řeči, neboť prý hledají mezi řádky takové odpovědi na otázky, které on v žádném případě nezastává. Podotýká, že redakci učinil ústupek, když z názvu minulého článku odstranil poslední tři slova z původního názvu „*K otázce kodifikační pravomoci časopisu Naše řeč.*“

⁶⁶ CVRČEK, V. (2006): *Za ještě větší kodifikační diktát*. Naše řeč, č. 89, s. 28.

⁶⁷ SGALL, P., CVRČEK, V. (2007): *O názorové pluralitě a hledání konsenzu v lingvistice*. [online] 2007 [cit. 5. 4. 2013] Dostupné z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7944>

⁶⁸ ADAM, R. (2006): *Znovu a šířeji o formě kodifikace*. [online] 2006 [cit. 5. 4. 2013] Dostupné z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7903>

Poté již podává výklad svého programu kodifikace. Domnívá se, že nezanedbatelná část veřejnosti se odbornou kodifikací chce řídit. Podle O. Uličného je to „projev touhy po řádu, po fungování společnosti“⁶⁹. Zaujala nás i Adamova další citace: „*Lingvista je tu přece i proto – ne-li hlavně proto –, aby sloužil veřejnosti. Sloužit společnosti, její potřebě řádu a národní kultuře, je i smyslem kodifikace: Kodifikace tu není pro lingvisty, nýbrž pro veřejnost.*“⁷⁰

Zcela musíme souhlasit s Adamem, který si stále stojí za svým a tvrdí, že kodifikace by měla být srozumitelně formulovaná, přehledně uspořádaná a snadno dostupná. Úspěšná bude jen tehdy, pokud bude splňovat tyto podmínky a bude se v ní dotyčný snadno orientovat. Opět tedy nic nemění na svém názoru, když uvádí jako „ideální řešení“ všeobecně známé jazykové příručky. Navrhuje také, aby byl vytvořen jeden slovník standardizující slovní zásobu a jedna normativní mluvnice - kodifikace by tak byla přehlednější a přístupnější uživatelům. Nemuseli bychom se potýkat s různými variantami a výklady. S jistými výhradami přistupuje i k návrhu online jazykové příručky, která by měla kodifikační platnost.

⁶⁹ ULÍČNÝ, O. (2004): *K pojetí spisovné češtiny jako funkčního jazyka*. In: Spisovnost a nespisovnost – zdroje, proměny a perspektivy. Brno, s. 115 – 116.

⁷⁰ ADAM, R. (2006): *Znovu a šířeji o formě kodifikace*. [online] 2006 [cit. 5. 4. 2013]
Dostupné z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7903>

3 DYNAMIKA VÝVOJE SLOVNÍ ZÁSObY V RUŠTINĚ A ČEŠTINĚ

Cílem následující kapitoly je poukázat na hlavní tendence, kterými se ubírá současný jazyk. Pozornost bude věnována teoretickým poznatkům o slovní zásobě, dynamice jejího vývoje a v neposlední řadě i internacionalizaci lingvistiky a módním vlnám, kterým se lze mnohdy jen stěží ubránit. Jak již ale bylo mnohokrát řečeno, jazyk vytváříme my, mluvčí, a záleží tedy jen na nás, jak se těmto překážkám postavíme. Dovolím si citovat S. Čmejrkovou: „Člověk vystupuje vzhledem k jazyku jako jeho nositel, uživatel, ale může si počínat i jako tvůrce, brát na sebe úlohu přetvářky, ba dokonce jeho buditele a chcete-li i léčitele, leží-li mu na srdci očista a ozdravení jazyka.“⁷¹

3.1 Lexikologie

*«Изучением состояния словарного состава на том или ином этапе развития языка занимается лексикология. Она устанавливает состав словаря с точки зрения происхождения различных его пластов, выявляет стилистические и функциональные характеристики слов, сферы их употребления, исследует исторически обусловленные изменения в лексике, в частности процесс ее обновления (появление новых слов и выход из слов устаревших).»*⁷²

*„Lexikologie je jazykovědná disciplína zabývající se formou, významem a užíváním lexikálních jednotek jazyka. Předmětem zájmu lexikologie je tedy slovní zásoba obecně (někdy také nazývaná lexikon) a vztahy mezi jejími jednotkami (lexémy), případně vztahy k ostatním jazykovým rovinám...“*⁷³

Slovní zásoba jazyka je tvořena souhrnem všech jeho lexémů. Méně často se setkáváme i s označením lexikon. Přesný počet lexémů prakticky není možné určit, neboť se jejich počet neustále mění. Teorií, metodami a praktickou stránkou zpracování slovní zásoby ve slovnících se zabývá *lexikografie*. Určitou představu o velikosti lexikonu podávají velké výkladové slovníky, které pro současnou češtinu bohužel ale nejsou k dispozici. Pokud bychom se zaměřili na konkrétnější data, která nám jsou

⁷¹ ČMEJRKOVÁ, S. (1992): Jazykové vědomí a jazyková kultura (zamyšlení nad tzv. lidovým jazykozpytem). *Slovo a slovesnost*, č. 53, s. 56.

⁷² КАСАТКИН, Л. Л. a kol. (2005): *Русский язык*. Москва, s. 188.

⁷³ CVRČEK, V. a kol. (2010): *Mluvnice současné češtiny I*. Praha, s. 65.

k dispozici, tak *Příruční slovník jazyka českého* z let 1935-1957 obsahuje 250 000 slovníkových hesel. Odhaduje se, že aktivní slovní zásoba člověka (aktivní individuální slovník) tvoří zhruba 5 000-10 000 slov. Oproti tomu pasivní slovní zásoba (pasivní individuální slovník), neboli ta, které člověk rozumí, ale aktivně ji neužívá, je asi 40 000 slov. Je nutné si však uvědomit, že jsou tyto odhady velmi přibližné a závislé na mnohých faktorech (vzdělání, profese, původ, věk...).⁷⁴

Pokud bychom brali ohled na všechna slova v ruském jazyce, která jsou mluvčími užívána, zjistíme, že slovní zásoba obsahuje miliony slov. V. G. Kostomarov podotýká, že přesný počet slov ruského lexikonu neexistuje. Technicky by to ani nebylo možné, pokud si celé ruské území představíme. Je tedy zřejmé, že nikdo přesně neví, kolik slov ruština obsahuje. A nikdo také nepoužívá všechna známá slova. Pro určitou představu nám může posloužit fakt, že ve všech textech napsaných Puškinem, zakladatelem spisovné ruštiny, nalezneme přibližně 20 000 slov a výrazů.⁷⁵ *Часточный словарь русского языка* (Moskva 1977) obsahuje 40 000 slov uspořádaných podle míry užívání a slovník Ožegova přibližně 70 000 slov.⁷⁶

3.1.1 Skladba lexikonu – jádro a periferie

Slovní zásoba je tvořena *jádrem* a *periferií*. Jádro u každého jazyka vytváří centrum slovní zásoby. Patří sem slova, která se užívají v základní komunikaci a běžném životě (*chléb, muž, dcera, já, mít*). Ze synchronního hlediska jsou to slova nemotivovaná, neutrální, mající vysokou frekvenci výskytu. Tato slova patří k nejstarším a téměř neměnným jednotkám lexikonu. Protipól jádra představuje periferie. Tato část slovní zásoby je tvořena málo frekventovanými lexikálními jednotkami, které stojí z nějakého důvodu na periferii lexikálního systému (archaizmy, neologizmy).⁷⁷

⁷⁴ CVRČEK, V. a kol. (2010): *Mluvnice současné češtiny I*. Praha, s. 65.

⁷⁵ КОСТОМАРОВ, В. Г. a kol. (2003): *Современный русский литературный язык*. Москва, s. 195.

⁷⁶ КОСТОМАРОВ, В. Г. a kol. (2003): *Современный русский литературный язык*. Москва, s. 197.

⁷⁷ Kolektiv autorů (2012): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha, s. 93.

3.1.2 Vrstvy slovní zásoby a její obohacování

Vrstvy slovní zásoby

Slovní zásoba není zcela sourodým celkem. Má mnoho vrstev a vedle neutrálního lexikonu, který používá většina mluvčích, se objevuje i řada dalších. V následující podkapitole se zaměříme na toto dělení detailněji. *Příruční mluvnice češtiny* (Praha 2003) uvádí, že lze vyčlenit dva typy slovní zásoby:

1. Reprezentativní spisovný jazyk
2. Nespisovné jazykové útvary

Jak již bylo uvedeno výše, lze toto dělení uchopit mnohem podrobněji. Slovní zásoba může být vymezena několika způsoby.

1. Slovní zásoba vymezená teritoriálně

Do této skupiny se řadí slova, jejichž užívání je omezeno místně. Řadí se sem tzv. *dilektizmy*, *regionalizmy* a *etnografizmy*.

Zvláštní vrstvu tvoří i slova obecné češtiny, která byla dříve řazena k útvaru interdialektickému. V dnešní době je však obecná čeština – především v Čechách – všeobecně užívaná v běžné mluvě.

2. Slovní zásoba vymezená sociálně

Se sociálním prostředím je spjata slovní zásoba *profesních mluv*, *slangů* a *argotů*.

3. Slovní zásoba vymezená časovou platností

Z aspektu časového je možné vydělit dvě příznakové vrstvy, které se vyskytují na periferii lexikálního systému. Jsou to slova zastarávající a slova nová. K první skupině se řadí tzv. *archaizmy* a *historizmy*.

Druhou vrstvu tvoří *neologizmy*, k nimž se ještě podrobněji vrátíme v následujících kapitolách. V *Příruční mluvnici češtiny* jsou neologizmy definovány následovně: „*Neologizmy jsou relativně nová slova, která dosud pevně nezakotvila v povědomí všech mluvčích nebo jsou ještě jako nová pocítována. Postupně tento příznak novosti ztrácejí, začínají se vyskytovat ve větší frekvenci a stávají se platnou součástí lexikálního systému. Tento proces může být různě rychlý, některé neologizmy však v jazyce nezakotví vůbec a zaniknou.*“⁷⁸ Podívejme se na jednu z možných klasifikací neologizmů v ruské literatuře: «*Неологизмы это новые слова или новые*

⁷⁸ Kolektiv autorů (2003): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha, s. 146, 147.

значения слов в языке, возникшие в связи с потребностями общества. Они еще не вошли в активный словарный запас, ощущаются как слова новые, но с течением времени могут стать обычными и широко употребительными.»⁷⁹ Z této citace je patrné, že sama společnost si novotvary žádá.

4. **Slovní zásoba vymezená příznakem expresivnosti**

S expresivností se v jazyce setkáváme velmi často. Od neutrálních slov se tato skupina liší tím, že je vedle pojmového významu vyjádřena i složka emocionální.

Řadí se sem:

- a) **Kladně zabarvená slova:** familiární slova, hypokoristika, dětská slova, eufemismy (meliorativa)
- b) **Záporně zabarvená slova:** pejorativa, augmentativa (slova zveličená), slova zhrubělá, slova vulgární a dysfemismy

Obohacování slovní zásoby

Slovní zásoba se neustále proměňuje a zpravidla rozvíjí několika způsoby. Její vývoj je ovlivňován různými faktory, mezi něž se řadí a) *faktory mimojazykové*, které jsou těsně spjaty s historickými a společenskými událostmi. Důsledkem těchto událostí dochází v jazyce k vytrácení pojmenování jevů, které zanikají, ale zároveň vznikají pojmenování nových skutečností. Dále jsou známy b) *faktory psychické* (rozvoj lidského myšlení a poznání vede k obohacování slovníku). Jsou to neotřelé prostředky, které by nahradily výrazy už příliš „zevšednělé“.⁸⁰ V neposlední řadě do výčtu patří c) *faktory jazykové*, jejichž podrobnému rozpracování se věnovali naši přední lingvisté B. Havránek a A. Jedlička. Uvádějí několik jazykových procesů, díky nimž je slovní zásoba obohacována.⁸¹

- a) Tvoření nových slov – z domácích, ale i cizích slov se odvozují nová slova (*letec, výzkumník, zlepšovatel*) nebo se skládají nová slova složená (*rychlostavba*)
- b) Významové změny existujících slov (např. slova přítel a přítelkyně se užívají i ve významu nemanželský partner), rozšířením či zúžením významu slov, apelativizací – konkrétní jméno se stává obecným označením shodných vlastností)

⁷⁹ КОПЕЦКИЙ, Л. В. а kol. (1976): *Пособие по лексикологии русского литературного языка*. Прага, s. 135.

⁸⁰ Kolektiv autorů (2003): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha, s. 96.

⁸¹ HAVRÁNEK, B., JEDLIČKA, A. (1970): *Česká mluvnice*. Praha, s. 353, 354.

- c) Vznik ustálených slovních spojení (víceslovné termíny a upřesnění významu)
- d) Přejímání slov z nespisovných útvarů a vrstev do spisovného jazyka
- e) Přejímání cizích slov a kalkování
- f) Zánik slov

U předposledního bodu se pozastavíme v následující podkapitole, neboť přejímky z cizích jazyků jsou dle mého názoru nejaktuálnějším zdrojem obohacování současného lexikonu v ruštině i češtině. V některých případech mají převzaté výrazy charakter odborných termínů, v jiných se staly často užívanou součástí běžného života.

3.2 Současná slovní zásoba a tendence v jazyce

Tak jako se mění svět kolem nás, mění se i jazyk. Neustálý vývoj přirozeného jazyka je jednou z jeho základních charakteristik. Pokud by se jazyk nepřizpůsoboval novým tendencím, přestal by zcela plnit svou funkci. Proto stále vznikají nová slova a my si uvědomujeme, že jazyk žije... Tyto změny nám však často ztrpčují život. M. Krongauz je přesvědčen, že rychlé změny, k nimž v jazyce dochází, mohou společností doslova otřásat.⁸²

E. N. Širjaev hodnotí situaci následovně: *«Пятьдесят лет - период для истории языка явно небольшой.... Речь идет не просто о половине столетия в жизни языка, а о совершенно особом пятидесятилетии, в течение которого в жизни большинства славянских стран произошли коренные изменения в общественной жизни, произошла смена официальных идеологий...»*⁸³

Za těchto padesát let došlo vlivem společensko – politických změn a převratů ke značným proměnám stávajících států. Tyto změny se však netýkaly jen společnosti, ale i jazyka. Slovanské státy se musely s nastalou situací a nastolením totalitního režimu vyrovnat. Rusko vystupovalo vůči ostatním v odlišné pozici, neboť kořeny režimu vycházely právě odsud. Na rozdíl od ostatních zemí se Rusko potýkalo s nadvládou více než sedmdesát let. Cílem jazykové politiky tohoto režimu bylo zavedení a schválení

⁸² КРОНГАУЗ, М.: *Русский язык на грани нервного срыва*. Dostupné z <http://mybook.ru/books/31161-russkij-yazyk-na-grani-nervnogo-sryva>. [online] 2009 [cit. 11. 3. 2013]

⁸³ ШИРЯЕВ, Е. Н. (1997): *От редактора*. In: *Русский язык*. Ополе, s. 11.

hluboce politizovaného jazyka, který bývá označován jako «*НОВЫЯЗЫК*» nebo «*НОВОЯЗ*».⁸⁴

My se však zaměříme na konec tohoto období a na léta bezprostředně následující, v nichž došlo k tzv. „uvolnění atmosféry“ ve společnosti, budeme-li konkrétní, tak na 80. a 90. léta 20. století. Reakcí na tento stav bylo „otevření se světu“, lidé byli nadšeni svobodou a tím, že se mohou radovat z čehokoliv, co se jim líbí, a to bez omezení a strachu. F. Daneš ale zároveň upozorňuje, že si mnozí začali uvědomovat důležitost domácího jazyka pro zachování existence malého národa.⁸⁵

Zhodnotíme-li situaci okem lingvisty, začaly do slovní zásoby neohroženě pronikat nové lexikální jednotky, jejichž nezanedbatelnou část tvoří internacionalizmy. Hlavními faktory, které přispěly ke změnám ve slovní zásobě, byly tedy zejména převraty v politice a ekonomice, ve vědě, kulturních sférách, ale i mentalitě lidí... Stejně tak si je i L. P. Krysin vědom, že přejímání slov z cizích jazyků je proces, který je náchylný na vliv vnějších faktorů, mezi něž patří celá řada politických, sociálních, kulturních a mnohých dalších příčin. Proces tedy může být velmi aktivní, na druhou stranu bychom si ale měli uvědomit, že může být i velmi potlačovaný. Pokud tento stav nastane, dochází k demonstrativnímu „uzavírání“ před cizími vlivy.⁸⁶ Podle O. Martinové patří internacionalizace k dominujícím rysům současné slovní zásoby slovanských jazyků, a proto je jí dlouhodobě a systematicky věnována pozornost.⁸⁷

Jedním z nejdiskutovanějších témat ruských i českých lingvistů současné doby je právě téma internacionalizace jazyka, konkrétněji řečeno - přehlčení obou jazyků amerikanizmy a anglicizmy. Setkáváme se s nimi chtě nechtě na každém kroku a staly se doslova „boomem“. Pronikají na televizní obrazovky, na stránky novin i časopisů, do osobního života, řeči úředníků, názvů obchodů a v neposlední řadě na trh práce. Můžeme tedy konstatovat, že zasáhly či postupně zasáhnou většinu sfér, které nás ovlivňují a jsou pro nás důležité.

M. Krongauz nic proti přejímání slov nemá, přeje si pouze, aby si je ruština osvojila a on rozuměl všem slovům v ruských textech a věděl, kde se nachází přízvuk

⁸⁴ ШИРЯЕВ, Е. Н. (1997): *Общие процессы в развитии русского языка в 1945 – 1995 гг.* In: Русский язык. Ополе, s. 17.

⁸⁵ DANEŠ, F. (2002): *Xenismy v dnešní češtině*. In: Kultura a struktura českého jazyka. Praha, s. 233 – 239.

⁸⁶ КРЫСИН, Л. П. (2007): *Заимствование иноязычной лексики*. In: Русский язык. Ополе, s. 107 – 119.

⁸⁷ MARTINOVÁ, O. (2003): *Internationalizace a vyrovnávací tendence*. In: Internacionalizmy v nové slovní zásobě. Praha, s. 17 – 22.

a jaký je bezchybný pravopis. Nemá rád „jazykový chaos“, kdy už hra hraničí s hloupostí a ngramotností.⁸⁸ Mnozí lingvisté jsou ale skeptičtější a obávají se úpadku jazyka. V. G. Kostomarov vyjadřuje radikálnější postoj, neboť přejímky z cizích jazyků označuje jako „invazi“ či „útok“ na slovní zásobu.⁸⁹

Neologizmy nejsou výsadou dnešní doby. Do jazyka přicházely a opět z něj vystupovaly již v dobách dávno minulých. V obou jazycích byla situace obdobná. Přejímky z angličtiny začínaly do ruštiny pronikat již v 19. století, kdy se staly jedním z nejzásadnějších zdrojů internacionalizace jazyka. Zároveň však V. G. Kostomarov upozorňuje, že právě anglicizmy byly známy již za Petra I.⁹⁰ Nejedná se tedy o nový jev, pouze je v dnešní době výraznější a je středem zájmu lingvistů.

Ruština ani čeština se novým pojmenováním nebrání. Své působiště tyto šťastné či méně šťastné novotvary nalézají u mnohých uživatelů jazyka a nahrazují tak slova dříve běžně užívaná. Podle Čmejrkové patří vytváření nových slov k možnostem, jak se jazyk vyrovnává s novými vlivy a novými komunikačními potřebami. Jde o to, aby uživatelé nikterak nezaostali kvůli tomu, že nedokáží věci pojmenovat. Vyjadřuje to naopak životaschopnost jazyka.⁹¹

Z. Tarlanov si klade otázku, do jaké míry je tento trend vyvolán potřebami společnosti. Mohou mít anglicizmy i pozitivní vliv na rozvoj kultury a ruského jazyka?⁹² Stěží si již dovedeme představit jazyk bez těchto „cizích“ slov. Zaleží však pouze na nás, uživatelích jazyka, zda se necháme tímto proudem strhnout. Nastává dilema – Být či nebýt moderním?

3.2.1 Anglicizmy v ruštině a češtině

Současná jazyková situace není jednoduchá. Většina populace, zejména mladší a střední generace, projevuje relativně vysoký stupeň záliby ve věcech přicházejících z ciziny. Tato záliba je zřejmě historicky podmíněná a je zřejmé, že k této zálibě mají blízko i sklony k napodobování. Důsledkem je chtivé přijímání nových lexikálních jednotek, pro něž využívá F. Daneš originální pojmenování – *xenismy*, které převzal

⁸⁸ КРОНГАУЗ, М.: *Русский язык на грани нервного срыва*. Dostupné z <http://mybook.ru/books/31161-russkij-yazyk-na-grani-nervnogo-sryva>. [online] 2009 [cit. 11. 3. 2013]

⁸⁹ КОСТОМАРОВ, В. Г. a kol. (2003): *Современный русский литературный язык*. Москва, s. 24.

⁹⁰ КОСТОМАРОВ, В. Г. a kol. (2003): *Современный русский литературный язык*. Москва, s. 177.

⁹¹ *Tweetování: díky chatu přidali britští lingvisté do slovníku nová slova*. [online] 2009 [cit. 11. 4. 2013] Dostupné z http://relax.lidovky.cz/tweetovani-diky-chatu-pridali-britsti-lingviste-do-slovniku-nova-slova-lax-/ln-zajimavosti.asp?c=A090831_205605_ln-zajimavosti_tai

⁹² ТАРЛАНОВ, З. (2008): *Наплыв американизмов и речевая культура*. Русская речь, č. 5, s. 47- 49.

od německého badatele W. Mosera.⁹³ Podotýká, že v češtině, ale i ostatních jazycích dochází k přejímání xenismů, a to především anglicizmů různé povahy a provenience. Podmínky a podněty tohoto procesu mají jednak obecný, globální či specificky český charakter. K obecným rysům řadí momenty jako migrace, kontakty, míšení, modernizace, urbanizace, globalizace... Neopomíjí však ani jevy spojené s porušováním norem. Momenty specificky české jsou ovlivněny historií, ale i sociálními a psychologickými podněty. Často se dle autora jedná o jejich kombinace.⁹⁴

K anglicizaci se rovněž vyjadřuje i R. Adam: „*Z angličtiny, případně přes angličtinu, se dostává do češtiny záplava nových slov. Patří k nim v první řadě termíny z mnoha různých oblastí vědy, techniky, umění, hospodářského života aj. To je samo o sobě v pořádku: internacionalizovanost terminologie je jev přirozený a výhodný. Jenže v současnosti jsme zároveň svědky terminologizace veřejného diskursu. Terminologické anglicizmy pronikají do zpravodajství, publicistiky, reklamy. Příkladů by mohly být tisíce.*“⁹⁵

Stejně situaci vnímá i L. P. Krysin, který se ve své studii «*Заимствование иноязычной лексики*», dle mého názoru, velmi pečlivě propracoval postoj společnosti k internacionalizmům. Nezaměřil se pouze na období posledních dvaceti let (jak je zvykem většiny lingvistů), nýbrž předkládá obraz společnosti a její reakce na nové lexikální prvky již od 40. let. Všímá si rozdílů ve velmi krátkých časových úsecích a díky tomuto detailnímu rozboru je zřejmé, že v každém desetiletí byly neologizmy přijímány s větší či menší ochotou. Vše se odvíjelo od politické situace. Od druhé poloviny 80. let a v následujícím desetiletí je přejímání z cizích jazyků intenzivnější než kdy jindy. Stejně tak jako v posledních dvaceti – třiceti letech jsou nejvýraznější skupinou anglicizmy.⁹⁶ Tyto anglicizmy se velmi rychle a snadno šíří. Zesílení vlivu přejatých slov můžeme přičítat řadě skutečností: jedním z nejdůležitějších vlivů jsou rozvíjející se styky s USA a Evropou, které ovlivňují zejména sféru politickou, obchodní, vědeckou, technickou, ale i kulturní.

⁹³ DANEŠ, F. (2002): *Xenismy v dnešní češtině*. In: Kultura a struktura českého jazyka. Praha, s. 233 – 239.

⁹⁴ DANEŠ, F. (2002): *Xenismy v dnešní češtině*. In: Kultura a struktura českého jazyka. Praha, s. 233 – 239.

⁹⁵ ADAM, R.: *Anglicizace češtiny a českého komunikačního prostoru*. [online] 2010 [cit. 24. 3. 2013] Dostupné z <http://ucjtk.ff.cuni.cz/system/files/lide/adam/Adam%20anglicizace.pdf>

⁹⁶ КРЫСИН, Л. П. (2007): *Заимствование иноязычной лексики*. In: Русский язык. Ополе, s. 107 – 119.

Vyvstává však další otázka. Jak se anglicizmy v obou jazycích adaptují? F. Daneš rozlišuje v této souvislosti několik druhů anglicizmů.⁹⁷ Zaprvé se jedná o nový anglický výraz, který je v češtině potřebný, protože označuje něco nového, co dosud v češtině nemá pojmenování (*internet, modem, squash*). Někdy to může být i alternanta nově vytvořeného ekvivalentu (*computer, komputer – počítač*). V tomto případě český ekvivalent jednoznačně převažuje. V jiných případech je upřednostňován anglický výraz z „hlediska úspornosti“ – *notebook (příruční počítač), e-mail (elektronická pošta)*. L. P. Krysin k této skupině mimo jiné řadí i pojmenování nových sportů (*видсёрфинг - скользяние по воде на специальной доске под парусом, фристайл - фигурное катание на лыжах*).⁹⁸

Výhodou těchto anglicizmů je jejich praktičnost. Pouze jediné slovo dokáže vystihnout pojmenování, které bývalo dříve dlouze opisováno. Nemíjí tedy divu, že jsou tyto tvary často a s oblibou užívány. Nelze opomenout ani prestižnost, která je jim bezesporu přičítána. Podle O. Martinové bychom měli mít na zřeteli, že podobně jako přejímky samé, tak i jejich domácí protějšky, jsou různého stupně stabilizace a uzualizace. Některé z nich jsou stabilizované a přejímkám konkurují (*prohlížeč – browser*). U dalších přejatých lexémů zařazení do jazykového systému teprve probíhá a mají tedy zatím charakter neuzualizovaného prostředku.⁹⁹

Do další skupiny řadíme anglicizmy, které jsou přijaty, ačkoliv v češtině již ekvivalentní výraz existuje (*cash – v hotovosti, comeback – návrat*). Vlivem angličtiny může dojít i k rozšíření sémantického spektra. F. Daneš jako příklad uvádí adverbium *exkluzivní*, které bylo v češtině donedávna užíváno jen ve významu „výjimečný, mimořádný“. Podle angličtiny se v jazyce užívá v jiném smyslu – „vlastněný nebo užívaný pouze jednou osobou nebo skupinou“ (*exkluzivní interview* pro naši televizi – tedy výhradně pro ni). Setkáváme se ale i se sémantickým zúžením či specializací (*juice* v angličtině označuje různé druhy šťáv, zatímco *džus* je v češtině označením jen pro „přírodní šťávy“).¹⁰⁰

Ruština a čeština jsou v současnosti zaplaveny anglicizmy. Tuto skutečnost považujeme za fakt. Domníváme se, že F. Danešovi se podařilo zcela přesně nastalou

⁹⁷ DANEŠ, F. (2002): *Xenismy v dnešní češtině*. In: Kultura a struktura českého jazyka. Praha, s. 233 – 239.

⁹⁸ КРЫСИН, Л. П. (2007): *Заимствование иноязычной лексики*. In: Русский язык. Ополе, s. 107 – 119.

⁹⁹ MARTINCOVÁ, O. (2003): *Internacionalizace a vyrovnávací tendence*. In: Internacionalizmy v nové slovní zásobě. Praha, s. 17 – 22.

¹⁰⁰ DANEŠ, F. (2002): *Xenismy v dnešní češtině*. In: Kultura a struktura českého jazyka. Praha, s. 238.

situaci vystihnout: „*Je tahle makaronština vůbec ještě čeština? A nepatří čeština vlastně mezi ohrožené jazyky? Asi ani více, ani méně než jiní její evropští partneři.*“¹⁰¹

3.2.2 Móda v jazyce

Ačkoliv se nám tato úvaha může zdát pro jazykovědu zbytečná, F. Daneš se domnívá, že pokud chceme poznat módu jazykovou, je třeba si říci něco o módě jako takové. Ve své stati definuje módu jako chování lidí, jejich vkus a styl...To, jak se oblékají, češou, jak si zařizují byt a tak podobně. Módu považuje za dobově podmíněnou a velmi rychle se měnící. „*Něco přichází, popřípadě už přišlo do módy, je nyní v módě a pak zase z módy vychází a nakonec z ní vůbec vyjde (aby se to možná zase po letech do módy dostalo, čili vrátilo).*“¹⁰²

Ale jak poznáme, že je daný jev či věc módní? I v jazyce se dá hovořit o „módní vlně“. Některá slova se stávají oblíbenějšími a frekventovanějšími, zaplavují média a najednou si bez nich svůj život nedovedeme představit. Daneš upozorňuje, že pokud se například nové pojmenování užívá tam, kde je ho zapotřebí, nejde o módu. Módním se výraz stává až tehdy, začne-li se užívat nadměrně, a to i tam, kde leckdy není vhodný či existuje výraz zcela běžný.¹⁰³

Jak rychle ale většinou tyto jazykové trendy přijdou, tak rychle se také vytratí. Kde hledat příčinu a původce těchto vln? Otázka, na kterou jen stěží najdeme přesnou odpověď.

Ne všichni čeští lingvisté se však s tímto názorem ztotožňují. R. Adam si taktéž uvědomuje, že vliv angličtiny na češtinu je v současné době mnohonásobně větší než vliv kteréhokoli jiného jazyka. Nesouhlasí ale s Danešovým označením „móda v jazyce“. Pravděpodobnost, že se budou anglicizační tendence v budoucnosti v češtině oslabovat, je mizivá. Je proto podle něj mylné označovat tyto tendence v češtině za projev jazykové módy – móda je totiž ve své podstatě dočasná.¹⁰⁴ Je tedy zbytečné se novým tvarům bránit, ponechme jazyku svobodu.¹⁰⁵

¹⁰¹ DANEŠ, F. (2002): *Xenismy v dnešní češtině*. In: Kultura a struktura českého jazyka. Praha, s. 238.

¹⁰² DANEŠ, F. (2007): *Móda v jazyce*. In: Kultura a struktura českého jazyka. Praha, s. 229.

¹⁰³ DANEŠ, F. (2007): *Móda v jazyce*. In: Kultura a struktura českého jazyka. Praha, s. 229 – 232.

¹⁰⁴ ADAM, R.: *Anglicizace češtiny a českého komunikačního prostoru*. [online] 2010 [cit. 24. 3. 2013] Dostupné z <http://ucjtk.ff.cuni.cz/system/files/lide/adam/Adam%20anglicizace.pdf>

¹⁰⁵ КРОНГАУЗ, М.: *Русский язык на грани нервного срыва*. Dostupné z <http://mybook.ru/books/31161-russkij-yazyk-na-grani-nervnogo-sryva>. [online] 2009 [cit. 13. 3. 2013]

Na závěr si opět dovolíme citovat Františka Daneše: „*Na jazykové módě je leccos nepochybně zajímavého, někdy i zábavného (jako třeba na módě v oblékání). Ale jak říkají starí Řekové: „Ménin agan“ a starí a mladí Čechové: „Všeho s mírou.“*“¹⁰⁶

¹⁰⁶ DANEŠ, F. (2007): *Móda v jazyce*. In: Kultura a struktura českého jazyka. Praha, s. 232.

4 SOUČASNÉ TENDENCE V OBLASTI PŘECHYLOVÁNÍ POJMENOVÁNÍ PROFESÍ

«... А в-четвертых, наша мама

Отправляется в полет,

Потому что наша мама

*Называется **пилот**.*

С лесенки ответил Вова:

*- Мама - **летчик**?*

Что ж такого!

Вот у Коли, например,

*Мама - **милиционер**.*

А у Толи и у Веры

*Обе мамы - **инженеры**.*

*А у Левы мама - **повар**."*

*Мама - **летчик**?*

...

Что ж такого!

И спросила Нина тихо:

*- Разве плохо быть **портнихой**?*

Кто трусы ребятам шьет?

*Ну конечно, не **пилот**.*

Летчик водит самолеты -

Это очень хорошо.

***Повар** делает компоты -*

Это тоже хорошо.

***Доктор** лечит нас от кори,*

*Есть **учительница** в школе.*

Мамы разные нужны,

Мамы всякие важны.»

С. Михалков. «А что у вас?»

Čtvrtou kapitolu jsme uvedli dětskou říkankou S. Michalkova. Byla vybrána zcela záměrně, neboť odráží sovětskou epochu, kdy ženy zastávaly nejrozmanitější profese... V té době asi nikoho nenapadlo přemýšlet nad tím, že je „genderově nekorektní“, hovoří-li o ženě jako o *pilotovi* či *doktorovi*. Tyto tendence si ruština zachovala až do dnes i přes to, že má mnoho sufixů, díky nimž mohou být přechýlená pojmenování tvořena. Ve srovnání s češtinou však nejsou tyto slovotvorné procesy tak obvyklé, a přechylování je proto v obou jazycích vnímáno rozdílně.

4.1 Přechylování v rusko – českém plánu

Na konci dvacátého století se v Rusku i Česku začaly bouřlivým tempem rozvíjet a strhávat na sebe pozornost výzkumy v oblasti genderové lingvistiky, která se zabývá vztahy jazyka a pohlaví. Jedním z cílů genderové lingvistiky je vysvětlit dominantní postavení maskulinních pojmenování vůči femininním a snaží se tento zažitý jev změnit. V následující kapitole se budeme věnovat problematice přechylování v obou zkoumaných jazycích a pokusíme se vystihnout tendence, jež jsou pro současný jazykový stav v této oblasti výrazné a charakteristické. Svou pozornost zaměříme na pojmenování nových profesí, která se začala objevovat na trhu práce v posledních dvaceti letech. Zastoupena zde bude i teoretická část orientovaná na tvoření přechýlených pojmenování, zejména profesí, v ruštině a češtině. Kde to bude možné, uvedeme konkrétní příklady z „moderní slovní zásoby“, která je, jak jsme již uvedli, velmi silně ovlivněna angličtinou.

Přechylování je známo jak v ruštině, tak v češtině. Užívání přechýlených tvarů se však v obou jazycích liší. S. Čmejrková uvádí: „*Tendence mít pro osoby mužského a ženského přirozeného rodu samostatná pojmenování se v češtině projevuje značně rozsáhlým a ve srovnání s jinými slovanskými jazyky velmi produktivním a ustáleným slovotvorným postupem – derivací feminin od substantivních maskulin. Přechýlené podoby existují potenciálně téměř ke každému maskulinu, kde to smysl připouští a kde si lze představit příslušnou referenci...*“¹⁰⁷

Zatímco čeština tvoří rodové dvojice docela pravidelně (*doktor – doktorka, inženýr - inženýrka, pedagog – pedagožka*), ruština v mnohých případech nepřechyluje a upřednostňuje užívání vespolečných substantiv. Jestli se jedná o muže či ženu, se projeví

¹⁰⁷ ČMEJRKOVÁ, S. (2002): *Rod v jazyce a komunikaci: specifika češtiny*. Slovo a slovesnost, č. 63, s. 263 – 286.

syntakticky (*врач сказала*). E. A. Zemská o tomto jevu tvrdí, že není normativní. Navíc ani tyto konstrukce nejsou v jazyce obvyklé. Nemůžeme ale říci, že by se zcela vytratil.¹⁰⁸ Dalším častým ukazatelem bývá připojení vlastního jména (*агроном Л. Т. Морозова, инженер Забродская*). V některých případech rozdíl vyplyne i ze souvislosti v textu. Užití nepřechýlených tvarů je v ruštině považováno za spisovnější, oficiálnější, bez citového zabarvení. Důležitou roli zde hraje zajisté i prestiž. Ruština je velmi bohatý a pestrý jazyk, svědčí o tom například i to, že se můžeme setkat s více pojmenováními téže profese; pro srovnání *врач, женщина – врач, врачиха*.

Podle F. Trávníčka je užívání pojmenování maskulinního typu pro označení žen zcela v rozporu s jazykem. Jako příklad uvádí *paní* nebo *slečna doktor, poslanec, starosta...* To, že je opravdovým zastáncem přechylování, dokazuje následující citát: „*Důvody, kterými se tyto nepřirozené podoby podpírají, jsou zcela liché; např., že akademický titul (doktor...) vyžaduje stejné studium od muže jako od ženy a dává oběma stejná práva. Tato stejnost patří do věcně obsahové náplně obou slov, stanoví ji zákon, zvyk, je závislá na smýšlení občanů a nemůže proto mít vliv na slovtvornou podobu názvu. Ženské podoby doktorka, lékařka... vyjadřují proti maskulinům doktor, lékař... jen a jen rozdíl v pohlaví, rozdíl nepopíratelný, a je proto malicherné vzpírat se jeho vyjadřování, když jej náš jazyk vyjadřuje v obdobných případech zcela důsledně. Nikomu ani nenapadne, aby říkal např. slečna učitel nebo paní učitel.*“¹⁰⁹

Jana Valdrová, aktivní zastánkyně „nesexistického jazyka“ se taktéž k přechylování přiklání: „*S jazykem lze zacházet mnohem kreativněji, než jak doposud činíme. Není důvod nepřechýlit výraz garant, koordinátor, host. Jde o to, konečně „zalistovat“ jazyk ženami i jinými, než biologickými, předvést jejich společenský přínos v celém spektru domén, do kterých - s výjimkou české mluvnice - začaly vstupovat sice teprve před sto lety, avšak mezitím dosáhly a dosahují významných úspěchů.*“¹¹⁰

V takových situacích, kdy nezáleží na specifickém určení pohlaví – jedná se např. o totožnost činnosti, vlastností, nebývají přechýlené tvary zpravidla užívány. Ve většině případů tomu tak bývá v množném čísle. Za tohoto předpokladu se maskulinum chová jako vespolné. Trávníček odkazuje např. na nápisy na plovárně, kde je zvlášť označeno místo pro *plavce* (jde pouze o rozdíl *plavec – neplavec* bez rozdílu

¹⁰⁸ ЗЕМСКАЯ, Е. А. (2010): *Об одном типе нарушений синтаксической норм*. In: Современный русский язык. Система-норма-узус. Москва, s. 207 - 270.

¹⁰⁹ TRÁVNÍČEK, F. (1949): *Mluvnice spisovné češtiny*. Praha, s. 426.

¹¹⁰ VALDROVÁ, J. (2008): „*Žena a vědec? To mi nejde dohromady.*“ *Testy generického maskulina v českém jazyce*. Naše řeč, č. 1, s. 26 - 38.

pohlaví). Zmiňuje i školní vyhlášku, která oznamuje, že se *žáci* a *žákyně* nebo zkrátka *žáci* shromažďují tam a tam... Běžně říkáme, že *účastníci* nebo *posluchači* koncertu, *diváci* byli velmi spokojeni, třebaže tam byly i ženy...¹¹¹

V současné době dochází v češtině k výraznému přechylování maskulin, a tím se jazyk obohacuje o mnohé protějšky ženského rodu, které dříve neexistovaly. Často se jedná o lexikální přejímky z angličtiny (*golfigista* – *golfigistka*, *surfař* – *surfařka*). Objevují se i pojmenování mužského rodu, která vznikají od původních feminin. Je jich ale podstatně méně (*modelka* – *model*, *hosteska* – *hostes*, *uklízečka* – *uklízeč*).¹¹²

4.1.1 Tvoření přechýlených tvarů v ruštině

E. A. Zemská ve své stati «Об одном типе нарушений синтаксической нормы» konstatuje, že v ruštině je přechylování mnohem méně obvyklé než v jiných slovanských jazycích. Uvádí příklady z češtiny: *doktorka*, *profesorka* jsou v češtině neutrální. Ruské ekvivalenty *докторша*, *профессорша* však mají spíše dehonestující charakter.¹¹³ I přesto se ruština pyšní bohatou zásobou sufixů, díky nimž tvoří přechýlená pojmenování. Co se týče nominací mužského rodu, jednoznačně vítězí přípony: *-ник* a *-чик*. Přechýlená jména bývají dle Švédové nejčastěji tvořena sufixy: *-ка*, *-ша*, *-иха*, *-ица*, *-ница*, *-на*, *-иня*, *-ья*, *-есса*, *-иса*, *-ина*. Autorka předkládá následující systém přípon.¹¹⁴

Пříпона –ка

-ка /-овка/-анка/-ичка/-ачка jako *coced* – *cocedka*, *цыган* – *цыганка* se připojuje zejména k podstatným jménům mužského rodu zakončených následujícími příponami:

- ист (*журналист* – *журналистка*)
- ец (*американец* – *американка*)
- як, -ач (*сибиряк* – *сибирячка*, *скрипач* – *скрипачка*)
- ан, -ин (*горожан* – *горожанка*, *грузин* – *грузинка*)

¹¹¹ TRÁVNÍČEK, F. (1949): *Mluvnice spisovné češtiny*. Praha, s. 427.

¹¹² ČMEJRKOVÁ, S. (2002): *Rod v jazyce a komunikaci: specifika češtiny*. Slovo a slovesnost, č. 63, s. 263 – 286.

¹¹³ ЗЕМСКАЯ, Е. А. (2010): *Об одном типе нарушений синтаксической норм*. In: Современный русский язык. Система-норма-узус. Москва, s. 207 – 253.

¹¹⁴ ШВЕДОВА, Н. Ю. (1980): *Русская грамматика. Первый том: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Введение в морфемику. Словообразование. Морфология*. Москва, s. 200-203.

-ич, -яй, -смен, -ант (*москвич - москвичка, лентяй - лентяйка, эмигрант – эмигрантка, спортсмен - спортсменка*).

Co se týče nových profesí, které se v Rusku během posledních let objevily, můžeme do této skupiny zařadit například pojmenování *бэк-вокалист – бэк-вокалистка, стендист – стендистка, фигурант – фигурантка*.

Sufix –ка je v současném jazyce považován za nejproduktivnější. Spolu s příponou –ица vytvářejí v ruštině slova, která jsou ve většině případů považována za neutrální.¹¹⁵ K ne méně aktivním můžeme řadit i příponu –ша. V češtině se do popředí zcela bezkonkurenčně staví sufix –ka.

Пříponа -ша

–ша se připojuje k podstatným jménům mužského rodu s příponami -р, -н, -нт jako *организатор - организаторша, библиотекарь - библиотекарша, музыкант – музыкантша, стриптизёр – стриптизёрша*.

Většina jmen s touto příponou je však hovorová a emocionálně zabarvená (*секретарь - секретарша, кассир - кассирша*). Také slouží jako označení manželky (*капитан - капитанша, профессор - профессорша*) - často s ironickým nádechem.

Pojmenování odvozená touto příponou vznikají i z přejatých slov – *лифтерша, риэлтерша, регистраторша, пиарша*... Taktéž se setkáváme se dvěma tvary, které si konkurují: *менеджерка – менеджерша, модераторка – модераторша, дилерша, маклерша, брокерша, фронтменша*.¹¹⁶

Пříponа –иха

–иха se připíná zejména k podstatným jménům mužského rodu s příponami -ник, -ничий, -ец (*дворник - дворничиха, городничий - городничиха, пловец – пловчиха*).

Jména ženského rodu vytvořená těmito způsoby mohou mít buď shodný význam jako původní mužské jméno, nebo význam upravený pro osoby ženského pohlaví (*повар - повариха, врач – врачиха* - obě jsou však hovorová). Mohou být používána

¹¹⁵ БЕЛЬЧИКОВ, Ю. А. (2009): *Практическая стилистика современного русского языка*. Москва, s. 95.

¹¹⁶ ЗЕМСКАЯ, Е. А. (2010): *Об одном типе нарушений синтаксической норм*. In: *Современный русский язык. Система-норма-узус*. Москва, s. 207 – 253.

také jako označení pro manželku (*городничий - городничиха, староста - старостица*). Taková slova jsou ale poměrně zastaralá.

Пřípona –ица

–ица se často pojí s podstatnými jmény mužského rodu jako *мастер - мастерица, цар – царица* a dále ke jménům majícím sufix *-ец, -лец (певец - певица)* a *-ик, -ник, -щик, -чик (буфетчик – буфетчица, автомойщик – автомойщица, бармен буфетчик – бармен буфетчица, заправщик – заправщица, кальянщик – кальянщица, коренщик – коренщица, лепщик – лепщица, маркировщик – маркировщица, стикеровщик – стикеровщица.*) Zejména u nově vznikajících pojmenování je tato přípona velmi produktivní.

Пřípona –ница

–ница se připíná zejména k podstatným jménům mužského rodu s příponou *-тель (учитель – учительница, свидетель - свидетельница).*

Пřípona -на

-на, případně **-инична** se připojuje k vlastním jménům mužského rodu s příponami *-ич, -ович, -евич (Лукич - Лукинична, Петрович - Петровна, Владимирович - Владимировна, царевич - царевна).*

Пřípona -ья

-ья se připojuje k podstatným jménům mužského rodu s příponou *-ун (прыгун - прыгунья, бегун - бегунья, плясун - плясунья).*

Пřípona -есса

–есса je obvyklá u podstatných jmen mužského rodu, která jsou nemotivovaná (*принц - принцесса, стюард - стюардесса, клоун - клоунесса).*

Slova vytvořená tímto způsobem mohou mít obdobný význam jako jména mužského rodu, od nichž jsou odvozená. Např. *стюард - стюардесса, адвокат – адвокатесса* (hovorové). Přípony **–есса, –иса, а –иня** nepatří v současné ruštině k produktivním.

Пřípona -иса

-иса se připojuje k podstatným jménům mužského rodu nemotivovaným a zakončeným na -ор, -тор (*актер - актриса, директор - директриса, инспектор - инспектриса*).

Пřípona -иня

-иня, případně **-ыня** se pojí s podstatnými jmény mužského rodu nemotivovanými (*бог - богиня, герой - героиня, граф - графиня*) a zakončenými na -лог.

Takto vzniklá jména jsou však hovorového a nezřídka i ironického charakteru (*геолог - геологиня*).

Пřípona -ина

-ина se používá ve spojení s nemotivovaným podstatným jménem mužského rodu *кузин - кузина* nebo při tvoření ženských vlastních jmen (*Антон - Антонина, Виктор - Викторина, Виталий - Виталина*).¹¹⁷

4.1.2 Tvoření přechýlených tvarů v češtině

Přípony se připínají buď přímo ke jménu mužského rodu, nebo k slovnímu základu. Nejčastěji se jedná o tyto přípony: *-ka, -yně, -kyně, -ice, -ová*.

Пřípona -ка

-ка, jako *soused – souseдка, doktor – doktorka, Пражан - Пражанка, cizinec – cizinka...*

Pokud jsou jména mužského rodu zakončena na -tel, -č, -ář (-ář), -an, -ák, zpravidla se k nim připojuje přípona *-ka* a vznikají femininní pojmenování typu *učitelka, prodavačka, lékařka, asistentka, referentka, doktorka, chirurgka/chirurgyně, biologka*.

¹¹⁷ ШВЕДОВА, Н. Ю. (1980): *Русская грамматика. Первый том: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Введение в морфемiku. Словообразование. Морфология*. Москва, s. 200 - 203.

Přípona –ka se však často pojí i se jmény mužského rodu zakončenými na -ec (*snoubenec – snoubenka, cvičenec – cvičenka*). Častěji však mívají takto zakončená jména příponu –kyně (*plavec – plavkyně, poslanec – poslankyně, správce – správčyně*).

Příruční mluvnice češtiny uvádí, že příponou –ka se často vytvářejí pojmenování příslušnic národů a apelativních pojmenování osob (*Srbka, vnučka, manželka, Mongolka, inženýrka, Češka*). Taktéž přechyluje jména odvozená sufixem -ač (*vyzvědačka*), -eč (*uklízečka*), -ič (*krmička*), -ák (*školačka*), -ík (*katolička*), -ik (*schizofrenička*), -an (*Rakušanka*), -ař (*stopařka*), -ář (*počtářka*), -íř (*malířka*), -tel (*zbožňovatelka*), -och (*rudoška*), -log (*psycholožka*), -ista (*policistka*). Jména obyvatelk vytvořených od obyvatelských jmen na –ec (*Brazilka, Gruzínka...*).

U přechýlených pojmenování *Židovka, básnířka* či *hraběnka* dochází k rozšíření sufixu od původního tvaru mužského rodu.

Z výše uvedených příkladů je zřejmé, že právě přípona –ka patří v češtině k nejproduktivnějším sufixům při tvoření přechýlených pojmenování.

Přípony –yně, -kyně

-yně, -kyně, jako *ministr – ministryně, kolega – kolegyně, přítel – přítelkyně, předseda – předsedkyně, správce – správčyně, plavec – plavkyně...*¹¹⁸

Sufix -yně se připojuje k pojmenováním osob se základem zakončeným na -g, -h, -k; *kolegyně, bohyně...* Havránek a Jedlička dále uvádějí příklady typu *voják – vojákyne, dramaturg – dramaturgyně/dramaturžka*.¹¹⁹ Někdy též může být u základu zakončeného na konsonant + r :*obryně, ministryně*.¹²⁰

Varianta -kyně bývá používána i u základů osobních jmen na -ec a -ce náhradou těchto přípon, tedy resufixací vznikají pojmenování: *jezdkyně, umělkyně, letkyně, pěvkyně, horolezkyně...*

Přípona -ice

-ice, jako *dělník – dělnice, knihovník – knihovnice, lev – lvíce*. Sufix -(n)ice odvozuje od jmen osob, která mají sufix -ík a -ník, resufixací, tj. náhradou tohoto sufixu: *poručice, mladice, hudebnice, harfenice, školnice, knihovnice, řeznice...*

¹¹⁸ HAVRÁNEK, B., JEDLIČKA, A. (1960): *Česká mluvnice*. Praha, s. 103.

¹¹⁹ HAVRÁNEK, B., JEDLIČKA, A. (1960): *Česká mluvnice*. Praha, s. 103.

¹²⁰ Kolektiv autorů (2012): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha, s. 121.

Nepostradatelná je přípona -ice i pro přechylování jmen zvířat: *holub – holubice*, *osel – oslice*, *kamzík – kamzice*. Ojediněným je přechýlení *daněk – danělka*. Sufixem -ice jsou dále odvozena také feminina *čertice* a *d'áblice*.

Přípona -ová

-ová, jako *krejčí – krejčová*, *švagr – švagrová*. Sufix -ová se uplatňoval především dříve k vytváření pojmenování manželek, jako (paní) *radová*, *doktorová*, *poštmistrová*. Dále je sufix příznačný pro česká příjmení ženského rodu.

Méně často se setkáme s případy, kdy odvozené ženské jméno vzniká od jiného základu, např. *muž – žena*, *hoch – dívka*. Jedná se o tzv. různojmennost (heteronymii). Častější je tvoření mužských protějšků pojmenování zvířat sufixem -ák: *lišák – liška*, *veverák – veverka*, *opičák – opice*. Ojedinělé je tvoření jiné: *houser – husa*, *kačer – kačena*, *kozel – koza*...¹²¹

4.2 Nadvláda nepřechýlených tvarů

Pouze malé množství slov, která označují povolání, má v ruštině pouze formu ženského rodu (*балерина, автоняня, дýла/дóула, кóфе-лédи*). K těmto podstatným jménům neexistují odpovídající protějšky rodu mužského. Pro vyjádření mužského rodu se v takových případech používají různé způsoby opisu (*артист балета*).¹²² V češtině se jedná např. o pojmenování – *hosteska, chůva, pokojská*...

V ruštině je velmi rozšířené označovat ženy pojmenováními maskulinního typu.¹²³ V. Čára toto tvrzení potvrzuje a dodává, že zatímco v češtině se přechýlené tvary podstatných jmen tvoří docela pravidelně, v ruštině se mnohá jména nepřechylují a označují tak muže i ženy.¹²⁴ Je třeba si uvědomit, že odvozená pojmenování ženských profesí v ruštině nemají neutrální význam, ale jsou často hovorová a mohou působit ironicky nebo pohrdavě. Především se jedná o slova zakončená na sufíxy -ша, -иха (*библиотекариша, врачиха*). Přechylování se v Rusku ani dříve netěšilo velké popularitě, jak je zjevné z tvrzení E. A. Zemské: «...наши великие поэты Ахматова и

¹²¹ Kolektiv autorů (2012): *Průruční mluvnice češtiny*. Praha, s. 123.

¹²² ВАЛГИНА, Н. С. (1987): *Современный русский язык*. Москва, s. 155.

¹²³ ШВЕДОВА, Н. Ю. (1980): *Русская грамматика. Первый том: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Введение в морфемiku. Словообразование. Морфология*. Москва, s. 204.

¹²⁴ ČÁRA, V. (1986): *Ruská mluvnice pro střední školy*. Praha, s. 13.

*Цветаева не хотели, чтобы их называли словом женского рода поэтесса. Они считали себя поэтами...»*¹²⁵

E. A. Zemská dále podotýká, že na začátku 21. století přechýlených pojmenování přibývá - včetně těch tvořených příponami –ша a –иха. Není pochyb, že na tento proces mají vliv sociální faktory. Stále vzrůstá počet žen, které zaujímají „vysoké posty“. Zde však vyvstávají problémy a ruští lingvisté urputně přemýšlejí, jak tyto ženy oslovovat, neboť dříve zde byla obvyklá jen pojmenování rodu mužského. Jako příklad uvádí nominaci *канцлер*. Když se Angela Merkelová stala *kancléřkou*, němčina operativně zareagovala a vznikl přechýlený tvar *Bundeskanzlerin*. V ruštině se objevilo pojmenování «*канцлерша*», jež však autorka uvádí v uvozovkách.¹²⁶

Poměrně snadno se tvoří a často v ruštině bývají užívána taková jména ženského rodu, která označují povolání s vyrovnaným zastoupením mužů a žen (*продавец* - *продащица*, *санитар* - *санитарка*), dále také jména z oblasti sportu a umění (*спортсмен* - *спортсменка*, *певец* - *певица*).¹²⁷ V nepřechýlené podobě se užívají většinou slova s významem povolání, zaměstnání, funkce nebo hodnosti - *инженер*, *редактор*, *экономист*, *директор*, *профессор*, *доцент*, *декан*, *мастер*, *техник*, *врач*, *доктор*, *автор*, *президент*, *министр*, *чемпион*, *член*, *начальник*, *композитор*, *космонавт*, *филолог*, *биолог*, *геолог*, *майор*, *историк*, *агроном*.¹²⁸ Jelikož je přechylování záležitostí významovou a ne jen morfologickou, užívá ruština nepřechýlených tvarů tam, kde stojí rodový význam v pozadí.

Od mnohých jmen maskulinního typu ale není v ruštině možné přechýlené tvary vytvořit. Jedná se např. o podstatná jména *хуторг*, *шеф*, *мер*. V češtině se s těmito tvary setkáváme. Odpovídají jim ekvivalenty – *starostka*, *nadřízená* či méně obvyklá pojmenování *chirurgka* či *chirurgyně*, která si stále v jazyce vydobývají své místo. Taktéž není v ruštině zvykem přechylovat „prestižní profese a funkce“ (*президент*, *академик*).¹²⁹

Pro zřetelnost a vyjádření shody ve větě, a také v případech, kdy je důležité přesně stanovit rod podstatného jména, se pro označení ženy někdy používá lexikálního

¹²⁵ ЗЕМСКАЯ, Е. А. (2010): *Об одном типе нарушений синтаксической норм* In: Современный русский язык система норма узус. Москва, s. 239.

¹²⁶ ЗЕМСКАЯ, Е. А. (2010): *Об одном типе нарушений синтаксической норм* In: Современный русский язык. Система-норма-узус. Москва, s. 207 – 270.

¹²⁷ *Культура письменной речи*. [online] 2010 [cit. 11. 4. 2013] Dostupné z <http://www.grammar.ru/RUS/?id=2.5>

¹²⁸ BALCAR, M. (1999): *Ruská gramatika v kostce*. Praha, s. 31.

¹²⁹ ЗЕМСКАЯ, Е. А. (2010): *Об одном типе нарушений синтаксической норм*. In: Современный русский язык. Система-норма-узус. Москва, s. 207 – 270.

opisu: *женищина-врач, женищина-геолог, женищина-космонавт, девушка-агроном.*¹³⁰

Ženy o sobě často zcela necíleně a přirozeně mluví „jako o mužích“ - nepřechylují a díky této skutečnosti utvrzují patriarchální pořádek společnosti. Tento problém si ale většinou vůbec neuvědomují. Žena o sobě sice může prohlásit «я *врачиха*», ale vzhledem k ironickému a pohrdavému nádechu tohoto slova pro ni bude tento krok velmi nešťastný.

Ačkoliv se s femininními označeními žen setkáme v češtině podstatně častěji než v ruštině, stále jim společnost zcela nepřivýkla a mnohé ženy se přechylování vědomě či nevědomě brání. „*Jestliže žena-lékařka akceptuje nápis „oční lékař“ na dveřích své ordinace, dává najevo, že se touží etablovat ve světě mužů, popř. se chtít nechtíc podřídila jednotnému výtvarnému řešení orientačních tabulek na klinice, nerespektujícímu podíl žen na chodu instituce.*“¹³¹

J. Valdrová se u nominace ženských profesí pozastavuje dále: „*V českém jazyce existuje snadná možnost tvorby ženských jazykových tvarů odvozováním od mužských. Je zarážející, jak málo této možnosti využíváme, dokonce i ženy tvrdí o sobě jsem právník, psycholog, praktický lékař, chirurg atd.*“¹³² Slova jako *psycholožka, praktická lékařka, právnička, chirurgyně/chirurgka* se sice také v češtině používají, ale ve srovnání s mužskými protějšky nejsou stále tak obvyklé. Ženy byly téměř vytěsňeny z pozic *odbornic, koordinátorek, vědkyň, autorek programů, iniciátorek, školitelek*, ale i *kolegyň a spolupracovnic*. Pod maskulinním tvarem *odborník* nebo *hlavní koordinátor* si totiž stěží někdo představí jiné než mužské pohlaví. S nepřechýlenými jmény mužského rodu se dále setkáváme především v inzerátech, v oficiálních dokumentech, na vizitkách... Dále píše: „*Ve studijním pořádku pedagogické fakulty v Českých Budějovicích nalézáme na desíti stránkách paragrafů na dvě stovky mužských názvů osob: děkan, student, učitel, absolvent, diplomant. Jediné femininum se zde vyskytuje ve větě "V případě těhotenství přeruší budoucí matka studium" - "student" tedy dokonce ztrácí svůj status a je označen "jen" podle své nové biologické role.*“¹³³

¹³⁰ ЗЕМСКАЯ, Е. А. (2010): *Об одном типе нарушений синтаксической норм* In: Современный русский язык система норма узус. Москва, s. 207 – 270.

¹³¹ VALDROVÁ, J. (1997): *K české genderové lingvistice*, Naše řeč, č. 2, s. 87-91.

¹³² VALDROVÁ, J. (1999): *Jazyk to prozradí*. In: Feminismus devadesátých let českýma očima. Praha, s. 113-120.

¹³³ VALDROVÁ, J.: *Jazyk jako nástroj demokratizace společnosti*. [online] 2010 [cit. 25. 3. 2013] Dostupné z <http://www.translide.cz/demokratizace>.

Dalším diskutovaným tématem je generické maskulinum, které slouží jako souhrnné označení pro muže a ženy. Vyskytuje se v ruštině i češtině. V posledním desetiletí však některé lingvistky došly k závěru, že těmito pojmenováními dochází k diskriminaci žen v praxi. Ne všechny vědkyně se ale s tímto tvrzením ztotožňují, a rozdělují se proto na dva proudy. K radikálnější skupině patří Jana Valdrová, která se domnívá, že jsou ženy diskriminovány prakticky ve všech médiích. K umírněnějšímu proudu se hlásí např. S. Čmejková, pro niž je užívání rodově specifických pojmů násilné a nepřirozené. Podporuje ji i F. Daneš, který je přesvědčeným odpůrcem přehnaného přechylování: „...důsledné užívání přechýlených podob má jednu zcela závažnou chybu na feministické kráse. Tyto podoby jsou odvozené od substantiv rodu mužského, jsou tedy sekundární, na nich závislé.“¹³⁴

O tom, že je otázka genderu v České republice aktuální, svědčí i zájem Ministerstva školství: „*Ženy nejsou v jazyce vidět. A to by se mělo změnit. Ministerstvo školství se rozhodlo nabídnout na svých stránkách příručku o genderově korektním jazyce. Podle ní bychom měli používat nejen výraz občan, ale i občanka, strážník a strážnice či chemik a chemička.*“¹³⁵ Příručka vznikla kvůli požadavku Evropské komise z roku 1990, která požaduje po členských státech, aby se vyvarovaly sexismu v jazyce. Z internetových stránek Ministerstva školství byla ale kvůli značné kritice veřejnosti stažena. Za pozornost stojí i diskuze, která proběhla dne 14. 1. 2010 na Radiu Wave. Účastnila se jí jedna z autorek příručky – J. Valdrová, z Ministerstva školství přijal pozvání M. Uhl.¹³⁶ Příručka je dostupná na níže uvedené internetové adrese.¹³⁷

Zajímavou kritikou na tento počín je článek Roberta Adama, který se pozastavuje nad některými částmi příručky – upozorňuje např. na přechylování, které autorky zastávají, avšak pouze u názvů povolání a funkcí. Brání se mu naopak u cizích příjmení a tvrdí, že je to proti jazykovým normám. Toto nepřechylování považují za zcela „kultivované“ a „správné“. Pokud si položíme otázku: „Proč přechylovat?“ Adam

¹³⁴ VRBOVÁ, L.: *Český jazyk jako nástroj nerovnoprávnosti mužů a žen*. [online] 2006 [cit. 5. 4. 2013] Dostupné z <http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=1901407>

¹³⁵ *Pediatra a chemička. Ministerstvo školství učí genderově korektní jazyk*. [online] 2010 [cit. 5. 4. 2013] Dostupné z http://zpravy.idnes.cz/pediatra-a-chemicka-ministerstvo-skolstvi-uci-genderove-korektni-jazyk-1oi-/studium.asp?c=A100125_133902_domaci_bar

¹³⁶ *Jak používat genderově korektní češtinu?* [online] 2010 [cit. 5. 4. 2013] Dostupné z http://www.rozhlas.cz/radiowave/session/_zprava/jak-pouzivat-genderove-korektni-cestinu--682123

¹³⁷ *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*. [online] 2010 [cit. 5. 4. 2013] Dostupné z http://data.idnes.cz/soubory/studium/A100125_BAR_GENDER_PRIRUCKA.PDF

odpovídá: „Protože říci třeba, že Clinton přednesla projev je z hlediska gramatického v češtině stejné jako např. Zbyněk uvařila oběd.“¹³⁸

¹³⁸ ADAM, R. (2010): *Mladá fronta DNES* (příloha Kavárna). 17. 7. 2010, s. 39 - 40.

5 NOVÉ PROFESE NA TRHU PRÁCE

Jak jsme již zmínili, jazyk reaguje na změny ve společnosti operativně. Není tedy divu, že se v ruštině i češtině stále setkáváme s novými a novými slovy, aniž bychom si byli jisti jejich významem. Uklidnit nás může pouze to, že se ani lingvisté v této záplavě novotvarů neorientují tak, jak by si přáli. Nejsou aktualizované slovníky a jazykové příručky, a orientace v problematice se proto stává výsadou opravdových jazykových expertů, kterým nechybí fantazie ani znalost angličtiny. Za zmínku však stojí počín Ústavu pro jazyk český AV ČR - *Vytvoření databáze lexikální zásoby českého jazyka počátku 21. století*.¹³⁹ Díky této databázi mají uživatelé jazyka možnost seznámit se s novotvary, které slovní zásobu obohacují.

N. V. Isajevová, která se novými pojmenováními zabývá, vnímá situaci následovně: «...многие слова ещё не зарегистрированы словарями, хотя широко используются в текстах разнообразных рекламных объявлений о вакансиях на рынке труда. За последние годы к печатным рекламным объявлениям добавились объявления, размещенные на многочисленных сайтах в Интернете, что увеличило возможности поиска работы. Рекламные объявления, предлагающие работу населению, часто становятся первой площадкой, фиксирующей новые наименования лиц по профессиональной деятельности. Здесь они получают распространение, адаптацию и закрепление.»¹⁴⁰

M. Krongauz se ve své knize *Russkij jazyk na grani nervnogo sryva* (Moskva 2009) dokonce přiznává, že zná sotva polovinu moderních profesí.¹⁴¹ Ale jelikož mnohé výrazy nejsou součástí slovníků, nejsou tudíž kodifikovány, jedná se zatím spíše o žargon. Profesním neologizmům budou tedy pravděpodobně rozumět pouze odborníci dané specializace.

Krongauz přičítá významu profesí velký význam. Nezřídka se setkáváme s profesemi, pod kterými si absolutně nedovedeme představit pracovní náplň ani další charakteristiku povolání. Zdálo by se, že čím abstraktnější název, tím zajímavější.

¹³⁹ LEXIKO – webové hnízdo o novodobé české slovní zásobě a výkladových slovnících. Dostupné z <http://lexiko.ujc.cas.cz/index.php?page=2> [online] 2011 [cit. 18. 4. 2013]

¹⁴⁰ ИСАЕВА, Н. В. (2012): *Толковый словарь названий женщин - новые лица на рынке труда*. Москва, s. 5.

¹⁴¹ КРОНГАУЗ, М.: *Русский язык на грани нервного срыва*. Dostupné z <http://mybook.ru/books/31161-russkij-jazyk-na-grani-nervnogo-sryva> [online] 2009 [cit. 11. 4. 2013]

Ty tam jsou staré dobré srozumitelné názvy profesí.¹⁴² Co dělat, angličtina je v dnešní době nositelkou prestiže a signálem odbornosti. Sbohem, paní uklízečko, pro vás tu už není místo. Přichází *cleaning woman* (v ruské podobě «клинер»).

5.1 Rozmar, či potřeba jedinečnosti?

(Bez slovníku se neobejdeme)

Lavina neologizmů, která se snaží nahradit či obohatit slovní zásobu obou jazyků, s sebou přináší řadu problémů. Jedním z nejzásadnějších je konkurence. Přesněji řečeno konkurence slov. Komplikace spočívá v tom, že téměř každé povolání má i několik dalších ekvivalentů. Můžeme hovořit o „přeanglicizování“ trhu práce?

Krongauz se domnívá, že je tato konkurence často velmi směšná. Jako příklad uvádí *prodejce nemovitostí*, chcete-li, *realitního makléře*. V ruštině však *маклер* ztratil svou popularitu a vystřídal ho *риэлтор*, *риэлтер*, *риелтер*, ale taktéž *руелтор*.¹⁴³ V ruštině existují dokonce čtyři podoby pravopisu. V těchto situacích nám často ani sami jazykovědci neporadí, která z variant je nejpřijatelnější. V každém případě je zřejmé, že si nominace zatím své místo v jazyce nedobyla. Jako další příklad můžeme uvést profesi *эйчар*. Jedná se o personalistu, jehož funkci dříve zastával *кадровик*. Pokud jej tak ale dnes oslovíte, *эйчар* se pravděpodobně urazí.

U pravopisu přejatých jmen bychom se rádi ještě pozastavili. Ne vždy je totiž možné dané slovo přeložit, mnohdy by to ani nemuselo být žádoucí, a vyvstává další komplikace. Ruština si ale i zde našla svou originální cestu. Zvolila, můžeme říci, „cestu nejmenšího odporu“ a pomocí fonetické transkripce obohacuje svou slovní zásobu o anglicizmy – ovšem v ruské podobě (*дизайнер* – *designer*). Pokud je třeba, nebrání se ani kombinaci latinky s azbukou (*VIP-гормичная*). F. Daneš konstatuje: „*Grafická a výslovnostní podoba anglických výpůjček je značně nejednotná a rozkolísaná (u různých slov i u téhož slova, u různých mluvčích, v různých oblastech užívání)*.“¹⁴⁴ Další příčinu shledáváme i v poměrně malé znalosti angličtiny v populaci vůbec, ale obzvláště u mediálních pracovníků. O. Martincová přichází s tzv. „vyrovnávacími tendencemi“, díky nimž se společnost vyrovnává s nejnovější lexikální

¹⁴² КРОНГАУЗ, М.: *Русский язык на грани нервного срыва*. Dostupné z <http://mybook.ru/books/31161-russkij-yazyk-na-grani-nervnogo-sryva> [online] 2009 [cit. 11. 4. 2013]

¹⁴³ КРОНГАУЗ, М.: *Русский язык на грани нервного срыва*. Dostupné z <http://mybook.ru/books/31161-russkij-yazyk-na-grani-nervnogo-sryva> [online] 2009 [cit. 23. 3. 2013]

¹⁴⁴ DANEŠ, F. (2002): *Xenismy v dnešní češtině*. In: *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha, s. 237.

vrstvou slovní zásoby. K novým přejímkám často vznikají domácí protějšky (*ombudsman* – *veřejný ochránce práv*). Jako další možný přístup se nabízí kalkování (*light designer* – *světelný režisér*, *business woman* – *деловая женщина*). Ne vždy je však tento přístup nejzdařilejším řešením – viz *light designer*.

Vytěšňování méně populárních slov a jejich nahrazování prestižnějšími ekvivalenty provázelo jazyk odjakživa. Pouze se nejednalo o takovou masovost jako dnes. V češtině je situace obdobná. *Farmář* vytlačil *sedláka*, *hospodáře* či *statkáře*. Velké popularitě se těší i předpona eko-. Na poli se potkáme s *ekozemědělcem*, *ekopěstitelem*. Daneš dodává, že vysoce frekventovaná předpona eko- souvisí se zálibou celkového „ekopřístupu“.¹⁴⁵ Dalším zjevným trendem v češtině je i tvoření pojmenování předponou bio-. Důvody jsou stejné jako u předcházejícího případu.

S přílivem nových profesí se mění i „sociální vyžití“ vůbec. Dříve jsme si hrávali na doktory a pacienty, prodavače a kosmonauty. Průzkumy prokázaly, že nyní se děti mnohem méně při svých hrách stylizují do profesních rolí. Jak by asi měla vypadat taková hra na koučery?¹⁴⁶ Výhodou společnosti je, že je schopna operativně reagovat na všechny změny a zařadit je do svého života. Zvykneme si na ně. Většinou.

Abychom danou problematiku prezentovali na konkrétních příkladech a aby byl obraz nových ženských pojmenování co nejpřesnější, předkládáme přehled nejnovějších pojmenování profesí, která se na trhu práce v posledních letech objevila. Ruské příklady ponecháváme v originálním znění, neboť se domníváme, že mnohdy by byl překlad spíše na škodu. Příklady z praxe budeme demonstrovat na přechýlených tvarech pojmenování profesí a dále na těch pojmenováních ženského rodu, která nemají ekvivalenty rodu mužského.

Zvláštní kategorii budou tvořit pojmenování, která jsou obvyklá jen v mužském rodě. Vycházeli jsme z pojmenování profesí obsažených ve slovníku *Толковый словарь названий женщин - новые лица на рынке труда*, dále TCHЖ (Moskva 2012). Ve většině případů se jedná o přejímky z angličtiny. K výčtu nově vzniklých profesí na českém trhu práce jsme využili slovníky neologizmů – *Nová slova v češtině I, II* Olgy Martincové (Praha 1998, 2004). Doplnující materiál jsme postupně získávali z různých internetových zdrojů. Jelikož je někdy velmi obtížné pochopit, co se pod tajemným

¹⁴⁵ DANEŠ, F. (2007): *Móda v jazyce*. In: Kultura a struktura českého jazyka. Praha, s. 229 – 232.

¹⁴⁶ КРОНГАУЗ, М.: *Русский язык на грани нервного срыва*. Dostupné z <http://mybook.ru/books/31161-russkij-yazyk-na-grani-nervnogo-sryva> [online] 2009 [cit. 23. 3. 2013]

pojmenováním moderní profese skrývá, rozhodli jsme se u méně obvyklých povolání připojit jejich krátké definice.

Naším cílem je ověřit, zda tato nová pojmenování již pronikla do spisovného jazyka, nebo zda jsou stále chápána jako neustálené neologizmy, jejichž budoucnost je nejistá a postupem času se z jazyka opět vytratí a budou nahrazeny jinými lexikálními jednotkami. Ve většině případů se zřejmě bude jednat o zatím neustálená pojmenování, která nejsou zaznamenána v normativních slovnících, ale zatím pouze jen ve slovnících neologizmů či slovnících cizích slov. Pro ověření normativnosti ruských pojmenování jsme zvolili *Толковый словарь русского языка* (ТСРЯ) Оžegova a Švedové (Moskva 1993), *Толковый словарь иноязычных слов* (ТСИС) L. P. Krysina (Moskva 1998) a *Большой толковый словарь правильной русской речи* (БТС) L. I. Skvorcova (Petrohrad 2006). Nová pojmenování v češtině jsme ověřovali v *Novém akademickém slovníku cizích slov* (NASCS) J. Krause a kol. (Praha 2005) a *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, dále SSČ (Praha 2000).

5.2 Pojmenování profesí, která se přechylují

Ruské příklady

автомойщик	автомойщица
бармен-буфетчик	бармен-буфетчица
бэк-вокалист	бэк-вокалистка
гувернёр	гувернантка
заправщик	заправщица
кальянщик	кальянщица
коренщик	коренщица
лёпщик	лепщица
маркировщик	маркировщица
стендист	стендистка
стикеровщик	стикеровщица
стриптизёр	стриптизёрша
фигурант	фигурантка

Profese odvozené od pojmenování maskulinního typu užívané v praxi

Автомойщица: работник автомобильного комплекса, в обязанности которого входит мойка автотранспортных средств на оборудовании предприятия с применением расходных материалов и химических средств в соответствии с инструкцией по технике безопасности и правилами охраны труда. Должен знать технологию химчистки салоно и полной мойки автомобиля, технические характеристики уборочно-моечного оборудования и инструментов, технику полирования, характеристики расходных материалов и химический состав моющих средств (ТСНЖ)

Приглашаем на работу на должность автомойщицы. (job42.ru)

Бармен-буфетчица: работник бара, совмещающий служебные обязанности бармена и буфетчика. (ТСНЖ, ТСИС)

Требуется бармен-буфетчица, можно без опыта работы. (vsehvesty.ru)

Бэк-вокалистка: вокалист, аккомпанирующий своим пением соло-вокалисту. Как правило, бэк-вокал присутствует на довольно коротких участках композиций (припевах) и вторит основному вокалу. Помимо поддержки основной линии бэк-вокал может служить и в качестве контраста (ТСНЖ)

Бывшая бэк-вокалистка QUEENSRYCHE выпускает альбом. (metalstorm.ru)

Гувернантка: воспитатель, обучает и воспитывает детей в семьях с высоким уровнем дохода, осуществляет начальную и общекультурную подготовку ребенка к обучению в образовательном учреждении, следит за соблюдением режима труда и отдыха, несет высокую ответственность за жизнь и здоровье ребенка. Среди требований профессии – общая культура и эрудиция, знание педагогики, всех школьных предметов начальной школы и т. д. (ТСНЖ, ТСИС, ТСПЯ)

В интернет-сервисе «Помогатель.ру» вы сможете самостоятельно подобрать подходящую няню или гувернантку практически на любую вакансию. (pomogatel.ru)

Заправщица: работник по заправке чего-л.: автомобилей на автозаправочной станции, оргтехники и др. Необходимы знания принципов работы обслуживаемого оборудования, правил ухода за ним (ТСНЖ)

В Сатке осуждена заправщица, похитившая из кассы более 100 тысяч рублей. (vsatke.ru, 18. 1. 2012)

Кальянщица: работник, профессионально занимающийся приготовлением кальяна (составление табачной смеси, фильтров-наполнителей), разбирающийся в тенденциях и особенностях кальянокурения (ТСНЖ)

Требуется кальянщик или кальянщица - Чебоксары. (nasvyazi.ru)

Консьержка: служащий гостиницы, следящий за приходом/уходом посетителей, а также дежурный (вахтер) в подъезде жилого дома (ТСНЖ)

Консьержка - так ли она нужна? (maxpark.com, 26. 4. 2011)

Коренищица: работник предприятий общественного питания, занимается чисткой и заготовкой овощей, а также выполняет различные разгрузочные работы на кухне, моет и чистит оборудование, выносит производственные отходы и т. п. (ТСНЖ)

Коренищица или помощница повара - помощь по кухне пищевого производства при супермаркете мытье и чистка овощей. (job-mo.ru)

Лепщица: работник пищевого производства, формирующий из теста, марципана и т. п. фигурные изделия (ТСНЖ)

Приглашаем впельменный цех лепщицу. Требования: ж 20–40 лет, ответственность, усидчивость, опыт желателен. (rosrabota.ru)

Маркировщица: работник торговой организации, в чьи обязанности входит маркировка различных грузов, товаров, изделий, деталей, полуфабрикатов, готовой продукции, упаковочной тары путем клеймения, штампования, пломбирования, наклеивания этикеток, навешивания бирок вручную или

с применением специальных маркировочных станков, прессов и автоматов в соответствии с государственными стандартами и техническими условиями, а также ведение документации на маркируемую продукцию (ТСНЖ)

МАРКИРОВЩИЦЫ - мужчины и женщины от 18 до 55 лет, гражданство РФ. Опыт работы не обязателен. (moskva.trud.com)

Стендистка: специалист для работы на выставках и в торговых центрах у стендов с рекламной информацией той или иной компании. Задача стендиста – привлечь потенциальных клиентов, партнеров, заинтересовать в сотрудничестве, выгоде заключения тех или иных договоров (ТСНЖ)

Наше рекламное агентство предлагает стендисток для вашей выставки по низким ценам. (worldpromo.ru)

Стикеровщица: работник склада, торговой компании, компании-производителя, в чьи обязанности входит нанесение и удаление стикеров (этикеток) на товары (ТСНЖ)

Стикеровщица на склад одежды. (job.ru)

Стриптизёрша: девушка/мужчина, работающие в ночном клубе, исполняющие танец с постепенным раздеванием (ТСНЖ, ve slovníčích БТС а ТСИС pouze tvar стриптизёрка)

Самая красивая стриптизёрша 2010. (youtube.com)

Фигурантка: кондитер, специализирующийся на изготовлении уникальных украшений из крема, шоколада, теста и пр. для кондитерских изделий (ТСНЖ). Ve slovníku Ožegova jsou uvedeny oba tvary, ale s jiným významem - фигурант/ка jako танцовщик/ица в группных балетных выступлениях (устар.). Kysin prezentuje figurantku ještě z právníckého pohledu. Ten/ta, kdo je v pozici obviněného nebo svědka.

Фигурантка - обязанности: создание декора для эксклюзивных кондитерских изделий, украшение эксклюзивных кондитерских изделий. (rabota.ru, 30. 10. 2010)

Ačkoliv jsme zde uvedli přechýlená pojmenování ženského rodu, je zajímavé pozorovat, že autorka slovníku stále při charakteristice pojmenování užívá a upřednostňuje tvary rodu mužského. Tento fakt bychom mohli vyložit opět jako znak „úcty k maskulinním tvarům“. Spíše je tento jev však zažitý a s přechýlenými tvary se společnost teprve začne vyrovnávat. V češtině se s podobnými případy nesetkáváme, vždy bývá uvedeno, že se jedná o přechýlený tvar daného pojmenování a pojmenování bývá tedy i v ženském rodě vysvětlováno. Výjimku tvoří univerzální konstrukce *Ten, kdo...*, která se ale vyskytuje minimálně.

České příklady

akcionář	akcionářka
anketář	anketářka
arborista	arboristka
aromaterapeut	aromaterapeutka
aromatolog	aromatoložka
asistent	asistentka
bavič	bavička
biskup	biskupka
bodyguard	bodyguardka
broker	brokerka
čajovník	čajovnice
dealer	dealerka
designer	designerka
diplomat	diplomatka
dýdžej (DJ)	dýdžejka (Djka)
diskžokej	diskžokejka
europoslanec	europoslankyně
florista	floristka
galerista	galeristka
go-go tanečník	go-go tanečnice

hygienista	hygienistka
kancelář	kancelářka
kosmetolog	kosmetoložka
letenkář	letenkářka
linkař	linkářka
maklér	makléřka
manažer (manager)	manažerka (managerka)
marketér	marketérka
mediátor	mediátorka
mentor	mentorka
ministr	ministryně
místostarosta	místostarostka
moderátor	moderátorka
musher	musherka
píár	píárka
numerolog	numeroložka
preventista	prevenstistka
prezentátor	prezentátorka
prezident	prezidentka
primátor	primátorka
přednosta	přednostka
ředitel	ředitelka
sauner	saunerka
skenerista (scannerista)	skeneristka (scanneristka)
starosta	starostka
streetworker	streetworkerka
tajemník	tajemnice
telekomák (telecomák)	telekomačka (telecomačka)
terapeut	terapeutka

teritorialista	teritorialistka
tester (testér)	testerka (testérka)
tour manager	tour managerka
vizážista	vizážistka
zprávař	zprávařka
zooterapeut	zooterapeutka
žurnalista	žurnalistka

Bodyguardka: osobní strážkyně, přechýl. k bodyguard (SN 2)

Blairova bodyguardka zapomněla pistoli na záchodě kavárny. Trapné selhání s možná vážnými důsledky. Bývalá tělesná strážkyně britského expremiéra... (centrum.cz, 4. 9. 2008)

Čajovnice: kdo připravuje čaje a obsluhuje hosty v čajovně, přechýl. k čajovník (SN 2)

Čajovnice Nela Neumannová: ze studentky podnikatelkou. (idnes.cz, 4. 3. 2008)

Dýdžejka (DJka) / diskžokejka: přechýl. k DJ (SN 2, NASCS)

71letá dýdžejka z Varšavy má na svých diskotékách vždy plno. (rozhlas.cz, 9. 8. 2011)

Floristka: odbornice, specialistka v oboru floristiky, přechýl. k florista (SN 2)

Hledám práci jako floristka nebo prodavačka v obchodě s květinami. (floristikaweb.cz)

Go-go tanečnice: dívka, předvádějící publiku v nočním klubu, baru apod. go-go tanec (SN 2)

„Jsem go-go tanečnice, ne striptérka!“ (munimedia.cz, 9. 5. 2012)

Go-go tanečník: muž předvádějící publiku v nočním klubu, baru apod. go-go tanec (SN 2)

Hledám práci jako go-go tanečník. (prace.hyperinzerce.cz)

Letenkářka: pracovnice zabývající se objednáváním a prodejem letenek, přechýl. k letenkář -v profesní mluvě v oblasti cestovního ruchu (SN 2)

Letenkář/ letenkářka - samostatný pracovník/letenkář v oblasti cestovního ruchu s praxí v rezervačním systému AMADEUS. Nutná praxe s tímto systémem. (projobs.cz, 13. 4. 2013)

Linkařka: pracovnice linky důvěry, přechýl. k linkař (SN 2)

Linkařka již píše dopis odesílateli s nabídkou pomoci... (policie.cz)

Musherka: žena, dívka, která řídí psí spřežení se saněmi, přechýl. k musher (SN 2, NASCS – pouze tvar musher)

Musherka Jana Henychová: „Psy mám venku, na gauč se nevejdou...“ (centrum.cz, 12. 6. 2012)

Píárka: pracovnice v oblasti public relations, přechýl. k píár (SN 2)

„To není dávno pán, ale nová píárka.“ (lide.cz, 1. 11. 2012)

Saunerka: ten, kdo provádí saunové ceremoniály (médiá)

Školení saunerka – aktuální termíny školení... (skoleni-kurzy.eu)

Skeneristka, scanneristka: kdo pracuje se skenerem, provádí skenování, scanning (SN 1, NASCS – pouze tvar skenerista)

*Fakturantka, finanční účetní, administrativní pracovnice, skeneristka.
Hledám stále zaměstnání v Hradci Králové, nabízím pracovitost, spolehlivost, pečlivost, rychlé zapracování, ochotu získávat nové pracovní zkušenosti i v jiné oblasti, slušné jednání. (jobs.cz)*

Streetworkerka: terénní pracovnice, která vyhledává lidi z problémových skupin a poskytuje jim pomoc (SN 1, NASCS – pouze tvar streetworker)

Romskému chlapci pomohla streetworkerka. (dnes.cz, 6. 10. 2007)

Zprávařka: kdo se podílí na tvorbě zpráv, zejména v rozhlasu a televizi, moderátor zpráv (SN 1)

Operátorka z reklamy je zprávařka Emma Smetana z Novy! Na čem ještě vydělává? (ahaonline.cz, 12. 10. 2012)

Z výše zpracovaného materiálu zcela zřejmě vyplývá, že v současné slovní zásobě ruštiny nepoměrně převažují ta pojmenování profesí, která se nepřechylují. Ve slovníku N. V. Isajevové, který obsahuje 424 nominací, nalezneme pouze 13 profesí, u nichž autorka uvádí oficiální přechýlený tvar. Většina těchto tvarů však zatím není zaznamenána v žádném slovníku s normativní platností. Ve slovníku L. P. Kryšina si své místo vybojovala pouze *бармен-буфетчица*, *губернантка* a *стриптизёрка*. Tato pojmenování jsou ve společnosti poměrně obvyklá a běžně užívaná.

Co se týče přechýlených tvarů v češtině, setkáváme se s nepoměrně větší liberálností. Na první pohled naši pozornost upoutá velké množství přechýlených pojmenování, která jsme si „zautomatizovali“ a jejichž výskyt nás proto nepřekvapuje. Různorodost přechýlených tvarů v češtině je opravdu velká. Mnohá z těchto pojmenování jsou již také kodifikována. Pojmenování jako *anketář* - *anketářka*, *letenkář* - *letenkářka*, *linkař* - *linkařka*, *zprávař* – *zprávařka*, *telekomák* – *telekomačka* se užívají v profesní, neformální komunikaci. Nežídka na ně ale narazíme i v médiích. Pojmenování *bodyguardka* a *biskupka* nepatří sice k těm nejobvyklejším, ale právě díky těmto netradičním pojmenováním bychom si měli uvědomit, jaký je čeština kreativní jazyk. Troufáme si říci, že *saunerka* či *čajovnice* si své místo ve slovnících brzy najdou. Je tedy zjevné, že zejména v češtině je nejproduktivnějším sufixem při tvoření přechýlených pojmenování profesí sufix –ka.

Zaměříme-li se podrobněji na pojmenování státních úředníků a úředníků samospráv, dalo by se říci „prestižních funkcí“, nalézáme v obou jazycích značné rozdíly. Čeština v těchto případech tvoří přechýlená pojmenování téměř automaticky, dokonce je většina těchto tvarů normativních, ruština je však za spisovné nepovažuje. Jedná se o následující příklady: *prezident* – *prezidentka* (SSČ, NASCS), *ministr* – *ministryně* (SSČ), *poslanec* – *poslankyně* (SSČ, NASCS), *diplomat* – *diplomatka* (SSČ, NASCS), *primátor* – *primátorka* (NASCS), *starosta* – *starostka*, ... Pokud se v ruštině tyto tvary ženského rodu objevují, jsou vždy hovorové a často mají odlišný význam. *Министр* – *министерша* (ТСИС), *дипломат* – *дипломатка* (ТСИС). Přechýlené

tvary v těchto případech označují manželky ministrů či diplomatů. Pojmenování *президент* a *политик* slovníky neobsahují. V ruštině je v této oblasti zřejmá prestiž maskulinních typů pojmenování, a tudíž i jejich upřednostňování. Stejný případ pozorujeme i u profesí typu *manažer* – *manažerka* (NASCS). V ruštině se tato pojmenování rovněž nepřechylují.

5.3 Pojmenování profesí mající pouze femininní tvar

Ruské příklady

автоняня
дúла / дóула
кóфе-лэди
мáрочница
модíстка
ручнíца
суррогáтная мáма / сурмáма (сокр.)
танцовщица GO-GO / GO-GO (сокр.)
хозя́йка зáла
эпиля́торша (жарг.)
VIP-гóрничная
хóстесс/хóстес

Profese, které nemají v praxi ekvivalentní protějšek maskulinního typu

Автоняня: доверенное лицо, присматривающее за ребенком в отсутствие родителей, прямые обязанности заключаются в перевозке ребенка на автомобиле из школы, детского сада, спортивной секции и т. п. до дома (ТСНЖ)

Тарифы и маршруты. Детское такси – автоняня, Москва.
(detskoetaxi.ru)

Дúла/дóула: специалист по сопровождению родов. В функции входит помощь роженице и ее семье, начиная с периода беременности, во время родов и в первые

дни после рождения ребенка. Дула не заменяет собой ни врача, ни акушерку. Ее задача заключается в облегчении родовых страданий при помощи естественных средств таких, как шиацу, рефлексология, ароматерапия, правильное дыхание, бальнеотерапия, иглоукалывание, массаж и др. (ТСНЖ)

Интервью с доулой - новым лектором занятий для будущих мам.
(mamaguru.cz, 12. 5. 2012)

Кóфе-лэди: офисный сотрудник, в обязанности которого входит организация перерыва на чай, кофе (coffee-break) в ходе деловых переговоров, совещаний, а также закупка необходимых продуктов, сервировка стола, работа с кухонной техникой и т. п. (ТСНЖ)

В последнее время все чаще можно увидеть предложение о работе кофе-леди (хозяйки офиса). (inmsk.ru, 25. 2. 2013)

Марочница: работник магазинов, предприятий общественного питания, в обязанности которого входит взвешивание, фасовка и маркировка кулинарной продукции, полуфабрикатов (ТСНЖ)

Официант получает в сервизной посуду для холодных закусок и блюд и передавшее через марочницу в холодный цех, приняв заказ, затем делает заказ в горячий цех и пробивает чеки на кассовом аппарате. (profbarmen.ru)

Модістка: специалист по изготовлению одежды, головных уборов, аксессуаров и т. п. В процессе изготовления работает как вручную, так и с использованием специальных машин. Необходимы творческие способности, художественный вкус, внимательность, сосредоточенность, трудолюбие, воображение, наблюдательность, память на образы, острота зрения, хороший глазомер, развитая цветоразличительная способность. (ТСНЖ)

Будущие модистки продемонстрировали свое мастерство
(magadan.regiontrud.ru)

Ручница: швея на производстве, в ателье мод, владеющая различными техниками шитья, вышивки, вязания, осуществляет изготовление одежды, аксессуаров без использования разнообразных швейных машин (ТСНЖ)

Требуется на постоянную работу ручница - швейные навыки, опыт работы в аналогичной должности приветствуется, исполнительность, скорость. (rabota.ru)

Суррогатная мама/сурмама (сокр.): женщина, вынашивающая чужого ребенка за вознаграждение (ТСНЖ)

Инструкция по применению для тех, кто хочет стать суррогатной мамой. Личный опыт. (baby.ru)

Танцовщица GO-GO / GO-GO (сокр.): девушки, которые выступают в ночных клубах на сцене и тумбах под современные ритмы house и rnb (ТСНЖ)

В мужской клуб требуется танцовщица GO-GO для выступлений на площадке клуба. Опыт работы не обязателен, от 18 лет с приятной внешностью. От Вас: умение работать в коллективе... (vakansia.net)

Хозяйка зала: распорядитель в ресторане, баре, кафе, встречает гостей, приглашает за стол, контролирует работу официантов, барменов и т. д. (ТСНЖ)

"Вителло" в г. Балашиха Московской области приглашает на работу девушек модельной внешности на вакансию хозяйка зала. (careerjet.ru)

Хостесс/хостес: сотрудник ресторанной службы, администратор зала. Хостесс должна встретить посетителей, усадить за стол, предложить меню. Специалист должен знать ассортимент предлагаемых блюд, винную карту ресторана, информировать посетителей об акциях, проводимых рестораном, уметь заинтересовать имеющейся кухней, помочь определиться с заказом. Хостесс контролирует работу официантов, координирует распределение между ними нагрузки по работе с клиентами. (ТСНЖ)

Требуется хостес: славянская внешность, желательно без вредных привычек, без проблем с речью, желание обучаться и зарабатывать... (careerjet.ru)

Эпиляторша (жарг.): специалист по искусственному удалению (эпиляции) волос на теле. Работает в косметических кабинетах и салонах красоты, должна знать химические и механические способы эпиляции, особенности работы с различным типом кожи, иметь начальные медицинские знания. (ТСНЖ)

В общем, «эпиляторша» попалась хорошая, всю процедуру заговаривала мне зубы и смешила... (baby.ru)

VIP-гórничная: работник сферы обслуживания в гостиницах, отелях, состоятельных семьях. В обязанности входит уборка, глажка, стирка, смена постельного белья, уход за обувью, мебелью, VIP-гардеробом (умение ухаживать за дорогими и эксклюзивными вещами) и т. п. (ТСНЖ)

VIP-гórничная - должностные обязанности: уборка VIP-зоны, организация и обслуживание гостей, сервировка стола, уход за VIP-гардеробом, подготовка объекта к пребыванию собственников. (superjob.ru)

České příklady

au-pairka, au-pair, au pair a počestěná podoba opěrka	au-pair, au pair je pojmenováním pro muže
babysitterka, babysitter, baby-sitter	babysitter, baby-sitter
cheerleader (cheerka)	
pin-up girl (pinapka)	
playmate (playmatka)	
přepážkářka	

Au-pair: dívka, řídčejí chlapec, kteří v domácnosti v cizině vypomáhají s domácími pracemi, pečují o děti apod., zpravidla aby se naučili cizímu jazyku a seznámili se s cizím prostředím (SN 1, NASCS)

Příběh au-pairky Jany: Nedávali mi ani najíst! (prozeny.cz, 16. 8. 2011)

Babysitter: kdo pečuje o děti doma v době nepřítomnosti rodičů (SN 1, NASCS)

Hladáme nové a flexibilní pracovité chůvy do naší agentury.
(flek.cz, 29. 3. 2013)

Hlídač je žena ve věku 32 let, je nekuřák, hovoří česky, má vysokoškolské vzdělání... (hlidarna.cz)

Cheerleader (cheerka): dívka vystupující na sportovních utkáních ve skupině tanečnic, které mají bavit diváky a podněcovat fanoušky k povzbuzování (SN 2)

Většina lidí se domnívá, že cheerleaders, tedy roztleskávačky, pouze vystupují na různých akcích a povzbuzují na sportovních utkáních.
(wildcheerleaders.cz)

Pin-up girl (pinapka): modelka pózující pro fotografie, plakáty ve stylu (původně kreslených) obrázků hezkých, spoře oděných dívek (SN 2, NASCS)

MÓDNÍ SERIÁL: Obleč se jako... Pin-up girls. "Pinapky" dokázaly svádět pohledem, pózou a gestem, a muži z nich nemohly spustit oči...
(krasna.nova.cz, 16. 3. 2011)

Playmate (playmatka): modelka časopisu Playboy, kráska pózující pro snímky erotických časopisů apod. (SN 2)

Počasí na Nově bude moderovat bývalá playmate Petra Svoboda
(idnes.cz, 19. 3. 2013.)

Přepážkářka: pracovnice u (poštovní) přepážky (SN 1)

A poštovní přepážkářka si zase o odesílateli, který součet na papírku nemá, myslí, že je hlupákem on. Neboť předpis je předpis.
(neologismy.cz)

U pojmenování profesí, která náleží pouze ženám, nenacházíme v obou jazycích značné rozdíly. Základem těchto substantiv jsou přejatá slova. Rozdíly nacházíme pouze ve vysvětlujících charakteristikách ve výkladových slovnících. Dokonce i u pojmenování, která Isajejová označuje jako „typicky ženská“, užívá nepřechýlených

forem. Výjimku zaznamenáváme pouze u pojmenování *ручница, суррогатная мама* a *танцовщица GO-GO*. V češtině upřednostňujeme jednoznačně tvary přechýlené.

Řadí se sem profese, které bývají ve většině případů vykonávány právě ženami, ačkoliv už to není pravidlo. V ruštině je nyní velmi oblíbenou *авто няня*, jejíž hlavní pracovní náplní je vozit děti do a ze školy. Tato profese tedy z části nahrazuje povinnosti *au-pair*, dokonce počestěnou podobu *opér* či *babysittera*, v ruské verzi *бебуситтер/бэбу-ситтер*. Tato pojmenování vystřídala tradiční označení *няня*. Ve tvarech *au-pair* a *babysitter* není přirozený ženský rod vyjádřen, toho se docílí slovotvornou adaptací s využitím přípony *-ka*.¹⁴⁷ Pojmenování tedy bývají většinou užívána genericky. V českém prostředí však toto pojmenování bývá často nahrazováno pojmenováními „hlídačka“, *chůva*. Stále častěji se ale o děti starají i muži, proto je možné, že v ruštině dominuje nepřechýlený univerzální tvar záměrně. V ruštině se setkáváme i s pojmenováním «*семейная пара*» – *персонал для работы в загородных домах, коттеджах, как правило, супружеская пара. В обязанности входит выполнение различных работ как в доме, так и на приусадебном участке*.¹⁴⁸

Objevuje se i celá řada profesí, jejichž hlavní pracovní náplní je péče o domácí mazlíčky: «*догвóкер*» – *специально нанимаемый человек, часто с кинологическими навыками, образованием, для выгула и/или тренировки собак*. Českým ekvivalentem je „profesionální venčič“. Dalším takovým pojmenováním profese je «*кэтситтер*» – *специально нанимаемый человек для ухода за кошками: стрижка, расчесывание, обработка когтей, подбор корма ит. п. В обязанности кэтситтера может также входить присмотр и уход за кошками во время отсутствия хозяев*.

Ostatní profese, které jsme uvedli, zpravidla muži nevykonávají. Často se jedná o různé asistentské práce, ale i o poskytování erotických služeb. Za výjimku bychom v této oblasti mohli považovat *call boye* či *go-go tanečníka*. *Танцовщица GO-GO* je zaznamenána pouze ve slovníku Isajevové. V češtině tuto „profesi“ vykonávají i muži, a existuje proto výraz *go-go tanečník*. Ve slovníku Skvorcova je uvedena pouze *танцовщица* a *танцовщик балета*. Pojmenování *модистка* má ve slovníku Ožegova

¹⁴⁷ ОПАВСКА́, Z.(2005): *Nová pojmenování ženských osob*. In: Neologizmy v dnešní češtině. Praha, s. 40 – 53.

¹⁴⁸ ИСАЕВА, Н. В. (2012): *Толковый словарь названий женщин - новые лица на рынке труда*. Москва, s. 77.

a Švedové stejný význam jako u N. V. Isajevové, je ale považováno za zastaralé. Jak je ale zřejmé, znovu si získalo své postavení a nyní se řadí k prestižním profesím.

5.4 Pojmenování profesí mající pouze maskulinní tvar

Ruské příklady

- аквагримёр • аниматор (ТСИС) • ароматерапевт • аудитор (ТСИС)
- багажист • байер • барист/бариста • бармен (ТСРЯ, БТС, ТСИС i tvar барменша - разг.) • басбóй/бас-бой • бебиситтер/бéби-ситтер
- беллбóй/белл-бой • блинопёк • блогер/блóггер • бодигáрд • брокер (ТСИС)
- визажист (ТСИС i tvar визажистка - разг.) • вительё • вóчер/вóшер • гéймер
- грильщик • гринкíпер • девéлопер • детектíв (ТСРЯ, БТС, ТСИС)
- диджéй/DJ/диск-жокéй • диза́йнер (ТСРЯ, БТС, ТСИС) • дíлер
- дистрибью́тор/дистрибью́тер/ дистрибутор (ТСИС) • догвóкер • жарóвщик
- имиджеóлог/имиджóлог • имиджмéйкер (БТС) • импресáрио (ТСРЯ)
- инвéнтер/инвентор/ивéнтор • интервьюер (ТСРЯ – книжн., ТСИС) • кавíст
- кли́нер/кли́нингер • ко́учер/ко́уч • ко́фе-ма́стер • креáтор/криэ́йтор • крупёе (ТСИС) • кúкольник • кура́тор (ТСРЯ: человек, который курирует кого-то - книжн., ТСИС) • курье́р (ТСРЯ, ТСИС i курерша разг.) • кэ́тсiттер • маклер
- маникюрíст (ТСРЯ, ТСИС i маникюрша разг.) • ма́стер-хаус • мэнеджер (ТСРЯ, БТС, ТСИС) • «муж на час» • музыкотерапевт • ньюсмéйкер
- оператор call-цéнтра • отельёр • парикма́хер-универсáл (парикмахерша разг. ТСРЯ,ТСИС) • паркóвщик • пейджмéйкер • пирсiнгер/пирсингíст
- пиццамéйкер/пиццемéйкер/пицмéйкер • по́вар-гриль • по́вар-па́ста
- попкóрнщик • программíст - программер жарг. - программíстка (ТСИС)
- промóутер (ТСИС) • рекламíст (ТСРЯ - рекламистка, ТСИС) • ресёчер
- рестора́тор (ТСИС) • реферéнт (ТСРЯ, ТСИС)
- рецепшионíст/ресепшионíст/рецепционíст • риэ́лтор/риэ́лтор/риэ́лтер (ТСИС)
- сéйлзмен • секью́рити (ТСИС) • сканиро́вщик • слóйщик (кондитер-слойщик)
- сомельё • социобíлдер • спíкер (ТСИС) • спичра́йтер (ТСИС) • стюáрд (стюардесса - ТСРЯ, БТС, ТСИС) • суперва́йзер (ТСИС) • сушíст/сусíст
- сэ́ндвич-мен/сэ́ндвичмен • теле́жечник • тестовóд (ТСРЯ) • тимбíлдер
- тимли́дер • тите́стер (ТСИС) • трéвел-фотóграф/travel-фотóграф
- трендвóтчер/трéнд-вóтчер/trend-watcher • турагéнт • тыóтор (ТСИС)

- **фейсконтролёр/фейс-контролёр** • фитотерапéвт • флорист (ТСРЯ)
- фуд-стилист/food-styler • фумельé • фунготерапéвт • хаммáмщик
- хаусмáстер/хаус-мáстер • хедхáнтер/хед-хáнтер/хэдхáнтер
- хендмéйкер/хэндмéйкер/хэндмáйкер • художник по макияжу/make-up artist
- цветотерапéвт • шoколатьé • шóппер/шопер • эйчáр/ичáр

České příklady

- auditor (NASCS) • bazarista (NASCS) • bazénista (NASCS) • biofarmář
- biohospodář • bioobilnář • biopodnikatel • biorolník • bioterapeut (NASCS)
- biovinař • biozemědělec • bodyguard (NASCS) • botičkář (policista botičkář)
- broker (NASCS) • butikář (NASCS) • call boy • cestovkář
- civilkář (NASCS – hovorové) • čepičář • dálničář • daňář • datař • dealer (NASCS) • designerista (NASCS, SSČ - pouze designer) • editor (NASCS, SSČ)
- ekofarmář • ekopěstitel • ekozemědělec • ergoterapeut (NASCS – i tvar ergoterapeutka) • farmář (NASCS – i tvar farmářka, SSČ) • fytolékař • guvernéř (NASCS, SSČ) • hardwerář • healer (NASCS) • hejtman (NASCS, SSČ)
- ideamaker (NASCS) • imagemaker (NASCS) • implementátor • káčkař
- kinař (NASCS) • kioskář (NASCS) • kontaktolog • kouč, coach (NASCS – užší význam: vedoucí sportovního družstva) • kreativec (NASCS) • leader (NASCS – i tvar lídr) • lístečkář expr. • logistik (NASCS) • lokalizátor • marketingář, marketinkář • mediolog • mentor (NASCS – i tvar mentorka) • messenger (hovor. mesendžr) • nákupář • ochrankář • ombudsman (NASCS) • operátor (NASCS – i tvar operátorka) • oříškář • parfémář • pátrač • promotér (NASCS) • rikšák
- road manager • salesman (NASCS) • sloganista • someliér • spíkr (NASCS)
- supervizor (NASCS) • trávnickář • twinner • urinoterapeut • vépépák

Ve výčtu nových pojmenování profesí jsme se záměrně vyhnuli pojmenováním „manažerů“ a „počítačových specialistů“, neboť tato pojmenování současný trh práce doslova zaplavují a mohli bychom jim věnovat zvláštní samostatný výzkum. Ve většině případů se tato pojmenování objevují ve své originální anglické podobě. Z našeho hlediska je však velmi zajímavé pozorovat, ve kterých oblastech vzniká nejvíce nových pojmenování a jak se tento trend v obou jazycích projevuje. Odprostíme-li se tedy od „manažerských“ a „IT postů“, zaujímají v ruštině prvenství nově vzniklé profese

v oblasti *gastronomie, hotelnictví*, ale i *péče o krásu a zdraví*. Objevuje se nepřehledné množství odborníků – kuchařů, kteří jsou skutečnými specialisty ve svém zaměření (*блинопёк, грильщик, повар-десертник, сушист/суси-шеф*). Čeština zde za ruštinou velmi zaostává a je znatelně konzervativnější. Tato pojmenování často rovněž nahrazují ta, která již dříve existovala.

Jelikož jsou v dnešní době velmi oblíbené turecké lázně „Hamam“, vzniklo pojmenování *хаммамщик*, které nahradilo tradičního ruského „*баничника*“. Dále vznikají pojmenování nová, která nemají ekvivalenty (*сэндвич-мен/сэндвичмен, тимёстер*). Nositeli prestiže jsou zde právě anglické výrazy, které bývají upřednostňovány.

Gastronomie a hotelnictví:

Аниматор: 1. Ведущий каких-л. развлекательных программ, вечеров отдыха для отдыхающих на курортах, посетителей кафе, ресторанов, организатор корпоративных мероприятий, детских праздников. 2. Художник-мультипликатор, специалист в области анимации.

Багажист: работник гостиницы, отеля, в чьи обязанности входит сопровождение клиента в номер, поднос багажа, выполнение поручений администрации и постояльцев и т. п.

Бариста/бариста: специалист по приготовлению кофеи кофейных напитков. В профессиональные обязанности входит знание различных рецептов приготовления кофе, умение работать с барными аппаратами для кофеварения, информирование посетителей о кофейной культуре и т. д.

Бармен: работник, служащий бара, в обязанности которого входит приготовление напитков, продажа продуктов, еды, составляющих барный ассортимент

Басбей/бас-бой: помощник официанта, в обязанности которого входит подача блюд посетителям, уборка посуды, иногда сервировка стола

Беллбой / белл-бой: служащий (обычно молодой человек) гостиницы, отеля, который доставляет багаж в номер, выполняет мелкие поручения постояльцев и т. п.

Блинопёк: специалист по выпечке блинов и приготовлению блинных начинок

Витолье: работник сигарных клубов, ресторанов, профессионально разбирающийся в сигарах, их марках и форматах. Необходимы умения

правильного обращения с сигарами: обрезывание, раскуривание, подача, а также навыки общения с клиентами, консультирование при выборе сортов сигар.

Грильщик: повар по приготовлению еды при помощи гриля – жарочного шкафа для жарки птицы, мяса, овощей на вертелах или вращающихся решетках

Отельер: высококвалифицированный специалист гостиничного бизнеса для различных структурных подразделений отеля, специалист в области маркетинга и менеджмента гостиничного бизнеса

Повар-гриль: повар, специалист по приготовлению блюд из птицы или мяса на гриле – специальном устройстве для жарения на решетке или вращающихся вертелах

Повар-паста: повар, специалист по приготовлению итальянской пасты – разнообразных макаронных изделий, а также соусов к ним

Попкорщик: специалист по приготовлению попкорна, а также продающий его покупателям, как правило, посетителям кинотеатров, развлекательных центров

Слойщик: пекарь, специализирующийся на изготовлении слоеного теста, а также изделий из него

Сомелье: специалист по винам, обязан не только знать вина и правила их употребления, но и уметь подбирать их по вкусу клиента, грамотно подавать напитки гостям. В обязанности сомелье входит составление винной карты и поддержание в соответствии с ней запаса вин в ресторане. Если у заведения есть винный погреб, сомелье берет на себя заботу о нем. Сомелье бывает ответственным за закупку вина или участвует в обсуждении заказываемых партий. В круг его профессиональных задач часто входят и крепкие напитки: коньяки, ликеры, а также сигары.

Сушист/сусист: повар, специалист по приготовлению суши – национального блюда японской кухни

Титестер: специалист, определяющий сорт и качество чая, дегустатор чая. Составляет коллекции чая из различных сортов. Кроме того, титестер должен уметь по всем правилам заварить мате, каркаде, ройбос. Профессия востребована преимущественно в чайных компаниях, кафе, ресторанах и т. п.

Фумелье: специалист (дегустатор) по сигарам. Фумелье – работник ресторана, хорошо разбирающийся как в винах, так и в сигарах; должен уметь найти определенное сочетание сигар и напитка для каждого посетителя индивидуально.

Он преподносит сигары посетителю, предварительно обрезывает их, рассказывает о свойствах и особенностях сигар клиентам.

Фуд-стилист/food-styler: стилист еды, пищевых продуктов. Подготавливает продукты для фото – и телесъемки, чтобы они выглядели свежо, красиво, эстетично и естественно.

Péče o krásu a zdraví:

Аквагримёр: специалист по аквагриму (обезжиренные косметические краски на водной основе). Аквагримёр наносит самые разные изображения и орнаменты на лицо и тело клиента. Услуги аквагримера востребованы, как правило, при организации праздников для детей, на корпоративных вечерах отдыха, встрече Нового года и т. п.

Ароматерапéвт: специалист, врач, использующий ароматические вещества, в том числе эфирные масла и фитонциды растений, для физического и психологического оздоровления, а также лечения пациентов

Визажист: эстетист, специалист по уходу за красотой лица, его обработкой макияжем. *В.-стилист* работает с лицом с целью поиска и придания определенного образа. *В.-косметолог* подбирает подходящий тип косметики, устраняет видимые (не хирургические) дефекты, осуществляет изготовление индивидуальных косметических средств и т. д. Profese bývá nahrazována pojmenováním *художник по макияжу* či *make-up artist*.

Гирудотерапéвт: врач, лечащий пациентов с помощью медицинских пиявок

Музыкотерапéвт: специалист в области музыкотерапии – методе лечения пациентов с помощью специально подобранных музыкальных мелодий, оказывающих благотворное воздействие на организм человека

Маникюрист: специалист по уходу за ногтями рук, их окраской, наращиванием и т. п.

Фитотерапéвт: врач, специалист по традиционной или народной медицине, основанной на использовании растений или их экстрактов в лечебных целях

Фунготерапéвт: врач-натуропат, применяющий для лечения больных целебные свойства некоторых грибов, например, шиитаке, веселки, строчка, сморчка, трутовика лиственничного, мухомора и др.

Zhodnotíme-li situaci v češtině, nejvíce nových pojmenování profesí se objevuje stejně jako v ruštině v „*obchodní sféře*“. Další silnou vlnu neologizmů zaznamenáváme rovněž v oblasti *péče o krásu a zdraví* (*bioterapeut, ergoterapeut, healer, urinoterapeut*) a v *zemědělství*. Velké oblibě se těší předpona eko- a bio-. Vznikají tak pojmenování *biohospodář, biorolník, ekofarmář, ekopěstitel, ekozeměděle* a nahrazují tak „běžná zaměstnání“. Většina těchto pojmenování má však synonymní význam s minimálními odlišnostmi. Mohli bychom tedy namítnout, že jsou zbytečná a jedná se opravdu jen o otázku prestižního pojmenování.

Biohospodář: kdo hospodaří na biofarmě (SN)

Biorolník: kdo hospodaří na biofarmě (SN)

Ekofarmář: vlastník, provozovatel ekofarmy (SN)

Ekopěstitel: pěstitel užívající při pěstování zemědělských plodin ekologické prostředky (SN)

Ekozemědělec: kdo se věnuje ekozemědělství (SN)

Důkazem toho, že je v jazyce opravdu možné cokoliv, jsou nově vzniklá pojmenování profesí, která jsou ve společnosti užívána. Některá z nich jsou dokonce součástí *Nového akademického slovníku cizích slov*: *bazénista/bazénář, botičkář, čepičář, daňář, healer, kinař, kioskář, oříškář, sloganista, trávníkář* či *vépépák*. Velmi mě zaujala profese „*hodinový manžel*“ - «*муж на час*», která je v české i ruské společnosti díky své všestrannosti velmi oblíbená a existuje pouze ve formě mužského rodu. Následují vybraná pojmenování profesí ze slovníků *Nová slova v češtině I, II*:

Bazénista/bazénář: zaměstnanec starající se o provoz bazénu

Botičkář: kdo nasazuje na parkující vozidla tzv. botičku

Čepičář: pouliční prodejce čepic

Daňář: úředník finančního úřadu

Healer: léčitel používající zpravidla netradičních metod

Kinař: 1. majitel kina, 2. provozovatel kina

Kioskář: 1. majitel kiosku, 2. provozovatel kiosku

Oříškář: kdo prodává suché plody, zejména oříšky

Sloganista: tvůrce propagačního hesla – sloganu

Trávníkář: kdo je zaměstnán na údržbu trávníku

Vépépák: kdo provádí veřejně prospěšné práce

V médiích se můžeme se setkat i s „*manažerem pozůstalostí*“, *majordomem*, *vymahačem dluhů* či *nájemným vrahem*... Na internetu se dokonce objevil článek, který předpovídá „budoucnost povolání v roce 2020.“ Odborníci se zde shodují, že za deset let většina populace bude pravděpodobně vykonávat jiné zaměstnání než dosud a dost možná se bude jednat o profese, které zatím ještě ani nevznikly. Brány se podle nich otevírají především technickým a lékařským oborům. Stejně jako dosud bude stoupat poptávka po počítačových expertech a manažerech.

Jako jednu z možných žádaných profesí autor článku uvádí „*bioinformatika*“, který se bude zabývat výzkumem DNA a genetiky. Američané se domnívají, že bude zapotřebí „*designerů implantovaných orgánů*“, neboť jsou v tomto oboru zaznamenávány velké pokroky. Autor dále poznamenává, že i pedagogika by se měla stát perspektivní profesí – očekává se převrat ve výuce, která by se měla odehrávat výhradně přes internet. V roce 2020 se prý uskuteční velká revoluce ve studiu přes internet a své uplatnění tak najdou on-line učitelé a mnozí další.¹⁴⁹

O tom, že je téma opravdu aktuální svědčí i různé úsměvné nápady, které ironizují „posedlost po honosném pojmenování profese“. Zde je několik návrhů, jak by mohla být nová pojmenování nahrazena - *uklízečka: kosmetička podlahových krytin*, *vrátný: manažer vstupů a výstupů*, *vyhazovač: rozlučkový společník*.¹⁵⁰

Ačkoliv je nám k dispozici celá řada neotřelých a bezpochyby zvučných pojmenování profesí, doporučovali bychom se přiklánět k zachování tradičních pojmenování v těch případech, kde jsou obvyklá pojmenování ruská a česká, neboť je velmi důležité, aby si jazyky zachovávaly svou specifickou originalitu a v neposlední řadě i kontinuitu. Pokud budeme bezmyšlenkovitě přejatá pojmenování upřednostňovat a užívat je jen kvůli jejich domnělé exkluzivitě, budoucnost a vývoj jazyka budou časem pravděpodobně ohroženy.

¹⁴⁹ *Bliží se čas nových profesí*. [online] 2011 [cit. 21. 4. 2013] Dostupné z <http://ekonom.ihned.cz/c1-49720540-bliži-se-cas-novych-profesi>

¹⁵⁰ *Znáte nové profese?* [online] 2008 [cit. 21. 4. 2013] Dostupné z <http://www.celysvet.cz/n1966-znate-nove-profese.php>

6. ZÁVĚR

„Člověk vystupuje vzhledem k jazyku jako jeho nositel, uživatel, ale může si počínat i jako tvůrce, brát na sebe úlohu pěstitele, ba dokonce jeho buditele a chcete-li i léčitele, leží-li mu na srdci očista a ozdravení jazyka.“¹⁵¹

Toto tvrzení S. Čmejrkové považujeme pro svou práci za stěžejní, a ačkoliv již bylo citováno ve třetí kapitole, rozhodli jsme se ho použít i zde – v samém závěru práce. Současný jazyk je velmi silně ovlivněn modernizací a technickými vymoženostmi. Chtě nechtě jsme součástí dynamické a prudce se rozvíjející společnosti, která se s těmito faktory vyrovnává. To vše se odráží i v jazyce a jeho vývoji, neboť jazyk je pomyslným zrcadlem společnosti.

Druhou kapitolu jsme vyčlenili pojmům *norma*, *úzus* a *kodifikace*, které považujeme v nastalé jazykové situaci za stěžejní. Porovnali jsme přístup ruských a českých jazykovědců, a to z několika hledisek – historického, společenského a v neposlední řadě lingvistického. Nedílnou součástí této kapitoly byla i otázka kodifikace a kodifikačních pravomocí. Dospěli jsme k závěru, že kodifikační systém obou jazyků se liší jen minimálně.

Ve třetí kapitole jsme se zaměřili na tendence, kterým ruština i čeština podléhají, charakteristice *lexikologie*, ale především *současné slovní zásobě* a příčinám jejího obohacování. Ze zpracovaných materiálů je zřejmé, že největší vliv na ruštinu i češtinu mají lexikální přejímky z angličtiny, které jsou společností přejímány kontroverzně. Největší problém shledáváme v nízké znalosti angličtiny v populaci a nadbytečnosti neologizmů vůbec. V mnohých případech jsou zbytečné a jedná se pouze o módní a prestižní záležitost, která je však patrně dočasná.

Čtvrtá kapitola – *Současné tendence v oblasti pojmenování profesí* si kladla za cíl porovnat přístup k přechylování v ruštině a češtině. Ačkoliv se jedná o slovanské jazyky a spojuje je tedy společný praslovanský původ, je zjevné, že v češtině je frekvence přechylených pojmenování nesrovnatelně vyšší než v ruštině. Hlavní důvod přičítáme především upřednostňování pojmenování maskulinního typu, která jsou v ruštině považována za prestižnější. Pojmenování ženského rodu, pro jejichž realizaci

¹⁵¹ ČMEJRKOVÁ, S. (1992): *Jazykové vědomí a jazyková kultura (zamyšlení nad tzv. lidovým jazykozpytem)*. Slovo a slovesnost, č. 53, s. 56.

má ruština k dispozici velké množství sufixů, bývají ve většině případů hovorová a emocionálně zabarvená.

Stejné tendence jsme zaznamenali i u nově vzniklých pojmenování profesí, která jsme podrobili analýze ve čtvrté kapitole. Jak v ruštině, tak i v češtině se setkáváme s nepřeborným množstvím nových pojmenování profesí. Nezřídka nahrazují profese stávající, někdy pojmenovávají nové skutečnosti. Mohlo by se zdát, že je ruština i čeština těmito novými slovy doslova přesycena. V porovnání s intenzitou přejímání nových slov v minulých letech tomu tak skutečně je. Hlavní příčinou je změna sociální situace, která na konci 80. let v obou zemích nastala, druhým faktorem je prestiž cizojazyčných pojmenování. V našem případě jsme se zaměřili na nová pojmenování profesí, která se objevují na ruském a českém trhu práce. Výrazy, jež jsme pro náš výzkum použili, jsme čerpali ze slovníku N. V. Isajevové *Novye lica na rynke truda* (Moskva 2012) a slovníků neologizmů *Nová slova v češtině I, II* (Praha 1998, 2004) Olgy Martinové. Zcela bezkonkurenčně převládly přejímky z angličtiny, které se méně či více úspěšně snaží do obou jazyků začlenit. V češtině jsme však upozorovali více ryze českých neologických pojmenování, nebereme-li v úvahu pojmenování manažerských a IT profesí.

Nedílnou součástí výzkumu bylo vyhodnotit, do jaké míry jsou tyto novotvary spisovné a zda jsou součástí normativních příruček. Pokud budeme konkrétní, tak v ruštině je kodifikováno přibližně 33% nových pojmenování mužského rodu, která jsme v diplomové práci využili, v češtině je to 44%. Co se týče pojmenování přechýlených a pojmenování ženského rodu, tak v ruštině je považováno za spisovná pouze 8%, v češtině je to 40%.

Je tedy zjevné, že kodifikována nebyla zatím ani polovina neologizmů a z velké části se tedy jedná spíše o profesní žargon. Bude tedy záležet jen na nás, zda i ostatní pojmenování proniknou na stránky normativních slovníků, nebo zaniknou a budou nahrazena dalšími novotvary.

Závěrem bych chtěla říci, že psaní diplomové práce pro mě bylo velkým přínosem, neboť jsem získala nové poznatky v oblasti moderní ruské i české lingvistiky – zejména v oblasti neologie a lexikologie. V neposlední řadě jsem rozšířila své jazykové znalosti. Především jsem si ale uvědomila, že je v jazyce nejdůležitější přirozenost a jazykový cit.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Literatura v češtině

- ADAM, R. (2005): *K otázce kodifikační pravomoci*. Naše řeč, č. 4.
- ADAM, R. (2010): *Mladá fronta DNES* (příloha Kavárna). 17. 7. 2010.
- BALCAR, M. (1999): *Ruská gramatika v kostce*. Praha.
- CVRČEK, V. (2006): *Za ještě větší kodifikační diktát*. Naše řeč, č. 89.
- CVRČEK, V. a kol. (2010): *Mluvnice současné češtiny I*. Praha.
- ČÁRA, V. (1986): *Ruská mluvnice pro střední školy*. Praha.
- ČMEJRKOVÁ, S. (1992): *Jazykové vědomí a jazyková kultura (zamyšlení nad tzv. lidovým jazykozpytem)*. Slovo a slovesnost, č. 53.
- ČMEJRKOVÁ, S. (2002): *Rod v jazyce a komunikaci: specifika češtiny*. Slovo a slovesnost, č. 63.
- DANEŠ, F. (1977): *K dvěma základním otázkám kodifikace*. Naše řeč, č. 60.
- DANEŠ, F. (2007): *Móda v jazyce*. In: *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha.
- DANEŠ, F. (2002): *Xenismy v dnešní češtině*. In: *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha.
- HAVRÁNEK, B. (1932): *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura*. Naše řeč, č. 92.
- HAVRÁNEK, B., JEDLIČKA, A. (1970): *Česká mluvnice*. Praha.
- HAVRÁNEK, B. a kol. (1971): *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha.
- HOMOLÁČ, J. (1998): *K pojetí normy u Ivy Nebeské*. Naše řeč, č. 82.
- FILIPEC, J. (2000): *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha.
- KRAUS, J. a kol. (2005): *Nový akademický slovník cizích slov*, Praha.
- MARTINCOVÁ, O. (2003): *Internacionalizace a vyrovnávací tendence*. In: *Internacionalizmy v nové slovní zásobě*. Praha.
- MARTINCOVÁ, O. (1998): *Nová slova v češtině I – slovník neologizmů*. Praha.
- MARTINCOVÁ, O. (2004): *Nová slova v češtině II – slovník neologizmů*. Praha.
- NEBESKÁ, I. (1996): *Jazyk – norma - spisovnost*. Praha.
- NEKVAPIL, J. (2007): *Kultivace standardního jazyka*. Slovo a slovesnost, č. 68.
- OPAVSKÁ, Z. (2005): *Nová pojmenování ženských osob*. In: *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha.
- PROŠEK, M., SMEJKALOVÁ, K. (2011): *Kodifikace – právo nebo pravomoc?* Naše řeč, č. 5.

- ROMPORT, M. a kol. (1978): *Výslovnost spisovné češtiny: výslovnost slov přejatých*. Praha.
- STICH, A. (1991): *O počátcích moderní spisovné češtiny*. Naše řeč, č. 74.
- TRÁVNÍČEK, F. (1949): *Mluvnice spisovné češtiny*. Praha.
- ULIČNÝ, O. (2004): *K pojetí spisovné češtiny jako funkčního jazyka*. In: Spisovnost a nespisovnost – zdroje, proměny a perspektivy. Brno, s. 115 – 116.
- VALDROVÁ, J. (1997): *K české genderové lingvistice*, Naše řeč, č. 2.
- VALDROVÁ, J. (1999): *Jazyk to prozradí*. In: Feminismus devadesátých let českýma očima. Praha.
- VALDROVÁ, J. (2008): „Žena a vědec? To mi nejde dohromady.“ *Testy generického maskulina v českém jazyce*. Naše řeč, č. 1.
- Kolektiv autorů (1993): *Pravidla českého pravopisu*. Praha.
- Kolektiv autorů (2012): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha.

Literatura v ruštině

- БЕЛЬЧИКОВ, Ю. А. (2009): *Практическая стилистика современного русского языка*. Москва.
- ВАЛГИНА, Н. С. (1987): *Современный русский язык*. Москва.
- ВЕПРЕВА, И. Т. (2006): *Мода и норма в современной культурно - речевой ситуации*. In: *Проблемы языковой нормы*. Москва.
- ГОЛУБ, И. Б. (2007): *Русский язык и культура речи*. Москва.
- ГОРБАЧЕВИЧ, К. С. (2009): *Вариантность слова и языковая норма*. Москва.
- ГОРБАЧЕВИЧ, К. С. (1973): *Трудности словоупотребления и варианты норм русского языка*. Москва.
- ЗЕМСКАЯ, Е. А. (2010): *Об одном типе нарушений синтаксической норм*. In: *Современный русский язык. Система-норма-узус*. Москва.
- ЗЕМСКАЯ, Е. А. (2010): *Литературная норма и неузусное словообразование*. In: *Современный русский язык - активные процессы на рубеже XX-XXI веков*. Москва.
- ИСАЕВА, Н. В. (2012): *Толковый словарь названий женщин - новые лица на рынке труда*. Москва.
- КАСАТКИН, Л. Л. a kol. (2005): *Русский язык*. Москва.

- КОПЕЦКИЙ, Л. В. а kol. (1976): *Пособие по лексикологии русского литературного языка*. Прага.
- КОСТОМАРОВ, В. Г. а kol. (2003): *Современный русский литературный язык*. Москва.
- КРЫСИН, Л. П. (2007): *Заимствование иноязычной лексики*. In: Русский язык. Ополе.
- КРЫСИН, Л. П. (2006): *Литературная норма и речевая практика*. In: Проблемы языковой нормы. Москва.
- КРЫСИН, Л. П. а kol. (2010): *Современный русский язык - активные процессы на рубеже XX-XXI веков*. Москва.
- КРЫСИН, Л. П. (1998): *Толковый словарь иноязычных слов*. Москва.
- КОРМИЛИЦЫНА, М. А. (2006): *Узуальные нормы текстов современных газет*. In: Проблемы языковой нормы. Москва.
- КУЗМИНА, С. М. (2002): *Проблемы нормирования орфографии и орфоэпии в условиях современной языковой ситуации*. In: Русистика на пороге XXI века: проблемы и перспективы. Москва.
- ОЖЕГОВ, С. И. (1949): *Толковый словарь русского языка*. Москва.
- ОЖЕГОВ, С. И., ШВЕДОВА, Н. Ю. (1993): *Толковый словарь русского языка*. Москва.
- ПЕШКОВСКИЙ, А. М. (1959): *Объективная и нормативная точка зрения на язык*. In: Избранные труды. Москва.
- СИРОТИНА, О. Б. (2002): *Узуальные нормы и проблемы их кодификации - Проблема кодификации норм в условиях современного состояния речевой культуры*. In: Русистика на пороге XXI века: проблемы и перспективы. Москва.
- СКВОРЦОВ, Л. И. (2006): *Большой толковый словарь правильной русской речи*. Санкт-Петербург.
- ШВЕДОВА, Н. Ю. (1980): *Русская грамматика. Первый том: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Введение в морфемику. Словообразование. Морфология*. Москва.
- ШИРЯЕВ, Е. Н. (1997): *От редактора*. In: Русский язык. Ополе.
- ТАРЛАНОВ, З. (2008): *Наплыв американизмов и речевая культура. Русская речь*, № 5.

Internetové zdroje v češtině

ADAM, R.: *Anglicizace češtiny a českého komunikačního prostoru.*

[online] 2010 [cit. 24. 3. 2013] Dostupné z

<http://ucjtk.ff.cuni.cz/system/files/lide/adam/Adam%20anglicizace.pdf>

ADAM, R. (2006): *Znovu a šířeji o formě kodifikace.* [online] 2006 [cit. 5. 4. 2013]

Dostupné z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7903>

JÍLEK, J. a kol. (2005): *Má Naše řeč kodifikační pravomoc?*

[online] 2005 [cit. 7.4.2013] Dostupné z

<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7843>

SGALL, P., CVRČEK, V. (2007): *O názorové pluralitě a hledání konsenzu v lingvistice.* [online] 2007 [cit. 5. 4. 2013] Dostupné z

<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7944>

VALDROVÁ, J.: *Jazyk jako nástroj demokratizace společnosti.* [online] 2010

[cit. 25. 3. 2013] Dostupné z <http://www.translide.cz/demokratizace>.

VRBOVÁ, L.: *Český jazyk jako nástroj nerovnoprávnosti mužů a žen.* [online] 2006

[cit. 5. 4. 2013] Dostupné z <http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=1901407>

Bliží se čas nových profesí. [online] 2011 [cit. 21. 4. 2013] Dostupné z

<http://ekonom.ihned.cz/c1-49720540-blizi-se-cas-novych-profesi>

Jak používat genderově korektní češtinu? [online] 2010 [cit. 5. 4. 2013] Dostupné z

http://www.rozhlas.cz/radiowave/session/_zprava/jak-pouzivat-genderove-korektni-cestinu--682123

Kultura genderově vyváženého vyjadřování. [online] 2010 [cit. 5. 4. 2013] Dostupné z

http://data.idnes.cz/soubory/studium/A100125_BAR_GENDER_PRIRUCKA.PDF

LEXIKO – webové hnízdo o novodobé české slovní zásobě a výkladových slovnících.

Dostupné z <http://lexiko.ujc.cas.cz/index.php?page=2> [online] 2011 [cit. 18. 4. 2013]

Pediatra a chemička. Ministerstvo školství učí genderově korektní jazyk. [online] 2010

[cit. 5. 4. 2013] Dostupné z http://zpravy.idnes.cz/pediatra-a-chemicka-ministerstvo-skolstvi-uci-genderove-korektni-jazyk-1oi-/studium.asp?c=A100125_133902_domaci_bar

Tweetování: díky chatu přidali britští lingvisté do slovníku nová slova. [online] 2009

[cit. 11. 4. 2013] Dostupné z <http://relax.lidovky.cz/tweetovani-diky-chatu->

pridali-britsti-lingviste-do-slovníku-nova-slova-1ax-/ln-zajímavosti.asp?c=A090831_205605_ln-zajímavosti_tai
Znáte nové profese? [online] 2008 [cit. 21. 4. 2013] Dostupné z
<http://www.celysvet.cz/n1966-znate-nove-profese.php>

ahaonline.cz, floristikaweb.cz, centrum.cz, dnes.cz, flek.cz, hlidarna.cz, idnes.cz, jobs.cz, krasna.nova.cz, lide.cz, munimedia.cz, neologismy.cz, policie.cz, prace.hyperinzerce.cz, projobs.cz, prozeny.cz, rozhlas.cz, skoleni-kurzy.eu, wildcheerleaders.cz

Internetové zdroje v ruštině

КРОНГАУЗ, М.: *Русский язык на грани нервного срыва*. Dostupné z
<http://mybook.ru/books/31161-russkij-yazyk-na-grani-nervnogo-sryva>. [online]
2009 [cit. 11. 3. 2013]

Культура письменной речи. [online] 2010 [cit. 11. 4. 2013] Dostupné z
<http://www.grammar.ru/RUS/?id=2.5>

baby.ru, careerjet.ru, innsk.ru, job.ru, job42.ru, job-mo.ru, magadan.regiontrud.ru, mamaguru.cz, maxpark.com, metalstorm.ru, moskva.trud.com, nasvyazi.ru, pomogatel.ru, profbarmen.ru, rabota.ru, rosrabota.ru, superjob.ru, vakansia.net, vsatke.ru, vsehvosty.ru, worldpromo.ru, youtube.com